

# Székely

A MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET LAPJA

1/2

# TARTALOM

Magyar Bálint, művelődési és közoktatási miniszter köszöntője 1

Editorial 1

A Magyar Művelődési Intézet ötven évének öt korszakáról  
Földiák András összeállítása 2

## Arcképek

Széll Jenő 8

„Egy egészen más kultúrpolitikát próbáltam megvalósítani, mint ami a hivatalos volt”

A Széll Jenővel készített életinterjú-részletet sajtó alá rendezte Kozák Gyula

Pordány Sarolta: A szocio-kulturális animáció oktatása és gyakorlati alkalmazása Magyarországon 17  
Jagasics Béla: Civil szervezetek és művelődési házak 21

A Magyar Művelődési Intézet kiadványai 24

Információk

Pályázati felhívás

A Szín a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelenik meg

---

SZÍN – országos közművelődési folyóirat. Megjelenik kéthavonta. A Magyar Művelődési Intézet lapja. Szerkesztő bizottság: Bóka Mária (Székesfehérvár), Gyulai Lajos (Miskolc), Jagasics Béla (Zalaegerszeg), Kary József (Eger), Szabados Péter (Kaposvár), Szelestey Zsuzsanna (Veszprém). Főszerkesztő: MÁTYUS ALIZ. Kiadja a Magyar Művelődési Intézet. Felelős kiadó: FÖLDIÁK ANDRÁS. A szerkesztőség címe: 1251 Budapest Corvin tér 8. Tel: 201-50-53. Fax: 201-57-64.

Ára: 90 Ft.

Megrendelhető a lap 3. számától (1997. január vége), előfizetési ára egy évre 540 Ft.

Borítóterv: Szűts Eszter

E számunkat Bakos Ildikó szobrászművész rajzaival illusztráltuk.

ISSN 1416 – 6925

Készült a Mikszáth Kiadó gondozásában, felelős vezető DR. NÉMETH JÁNOS igazgató.

Nyomdai munkák: Váci Ofset Nyomda fv. Szilva István

# KÖSZÖNTŐ

Félévszázados intézmény s egyhónapos lap: e kettőt tiszttem most köszönteni. Újrakezdésről is van szó azonban mindkét esetben, hiszen a Magyar Művelődési Intézet új vezetése épphogy fél éve kapta mandátumát s a lap sem előzmény nélküli.

Az Intézet ötven esztendeje önmagában is az újrakezdekés története. A Magyar Népi Művelődési Intézet-től napjainkig negyedik-ötödik elnevezéssel működő központ folyamatoságát – mondhatnánk – pusztán a Corvin téri székház jelenti, azonban ténylegesen nem ez tartotta és tartja fenn a létét, hanem hogy szerte az országban mindvégig nagyon sokan vártak segítséget a „Corvin tértől”. Hiszen így hívják az Önök munkatársait mindenütt: a Corvin tériek. *S várják segítségüket most is.*

Mindig voltak s remélem lesznek továbbra is fáradhatatlan segítők, a művelődés és népi hagyományok értékeinek őrzői, kutatói, mesterei, oktatói és dokumentálói, akik – bár ez nem könnyű – Martin György, Bárdos Lajos, Manga János, Márkus István vagy Novák József nyomdokába lépnek. Tudom, hiszen rövid ideig magam is munkatársként tapasztalhattam, hogy az Intézet fél évszázadát mindennél jobban ők s a velük rokon nagy személyiségek fémjelzik, s ez iránymutatás lehet a jövő tekintetében is: akkor lesz az országban mindenütt számontartott, valódi központ a Corvin tér, ha magához vonzza jelenkorunk művelődési életének legjobbait, akár munkatársként, akár szellemi fórumának gondolkodó partnereiként.

E szellemi fórum lehet talán a most induló Szín is, mely ha helyet ad vitáknak és valós eszmecseréknek, ha valóban *olvasnivaló*, megkerülhetetlen információforrássá válik, képviselheti az értékeket őrző és megújító, a hagyományokra építő és innovatív kezdeményezéseket egyaránt.

Korunkban az információ mennyisége szinte elfedi a valós eseményeket. Nálunk, főként az idej, 1996-os esztendőben oly gazdag volt kulturális eseménynaptárunk, hogy az információs szupersztrádán – ha rákerülnek –, akár helyi torlódásnak is tűnhettek volna. Látni és látatni értékeinket: ez lehet az Intézet s lapjának egyik legfontosabb dolga, s biztatva kívánom Önöknek, hogy töltsék be hivatásukat.

MAGYAR BÁLINT

# EDITORIAL

50 éves az Intézet. Létezett már akkor is, amikor 1946-tól Harsányi István vezetésével akár csak a kiszárlások hatására és tapasztalataiból is társadalmi mozgásokat indított. És húsz éven keresztül Vitányi Iván vezetésével, akinek nevéhez még egy kirajzás is kötődik.

Talán nincs még egy intézet az országban, amelyiknek országos kapcsolatai révén annyi felhalmozott tudása-tapasztalata s ettől nem független lehetősége lenne, mint a Magyar Művelődési Intézetnek. 50 esztendeje alatt, ahogy ma is, nem csak felgyűjt és terjeszt, de megismer és javasol, analizál és fejleszt, oktat és képez. Valóságos társadalmi haszna sohasem volt mérhető dolgozóinak számával, hiszen egy-egy ember a körülötte alakult embergyűrével intézetnyi hatású volt időszakonként, ahogy például Muharay Elemér Széll Jenő intézetében vagy Beke Pál az elmúlt évtizedekben.

50 éves az Intézet. Ünnepeünk. Ami magában véve is jó. De az ünnepben a legjobb, hogy miközben készülnünk rá, gondolunk a múltra, ahogy máskor nem. Én például azokra a leányszálló leányokra, akikkel – képtelennek érezve a társadalomban kijelölt helyüket – annak idején, több mint húsz éve, Veres Sándor pszichológussal foglalkoztunk, és akik azóta már feleségek és gyerekeket szültek.

És a pusztafalusi maga-ura parasztoakra, akik a róluk való tudás által segítették körvonalazódni az első falufejlesztési elképzeléseket. Azt a munkát, amit annak idején az Intézet kísérleti programjában 38 kísérletvezetővel munkásszállásokon végeztünk, ma közösségfejlesztésnek hívják, meg szocio-kulturális animációnak.

Ha személyes intézménytörténetet írunk, ezek feltétlenül szerepelnének benne. Ha ki-ki megírná a magáét, kikerekedne belőle a teljes ötven év. A *Szín* első számában, az „Arcképek” rovatban, *Borbély Jolánnal* megkezdjük az életút-interjúk közlését. E számunkban Földiák Andrásé az érdem, hogy Intézetünk 50 éve most először, egyben látható. Lapunk további interjúkkal járul majd hozzá ennek gazdagításához.

MÁTYUS ALIZ

# A MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET ÖTVEN ÉVÉNEK ÖT KORSZAKÁRÓL

*Harangi László, Maróti Gyula tanulmánya és a hivatkozott dokumentumok  
alapján összeállította: Földiák András*

Az 50. évforduló alkalmából rendezett történeti konferencia előadásait felhasználva kezdjük el majd az intézet történetének hiteles és részletes feldolgozását. Az alábbiakban csak az elmúlt évtizedek legfontosabb tendenciáit kívánjuk jelezni.

## I. A szabadművelődés rövid ragyogása (1946-tól)

1946. őszén alakult a Magyar Szabadszínházszók Országos Szövetsége. Az országban a különböző műkedvelő művészeti ágakban csoportok ezrei dolgoztak, közülük sok kötődött politikai szervezethez vagy pártok ifjúsági szövetségeihez, de - az énekkari mozgalom kivételével - szakmailag semmilyen kerete nem volt tevékenységüknek. Maguk a csoportok is igényelték a közös ügyek megtárgyalását, a kapcsolatok alakítását, de a szövetség létrehozását javasolta többek között a Szabadművelődési Tanács is. Célja szerint a szabadszínházszók szövetsége nem csak a színháztudomány, hanem minden amatőr művészeti mozgalom szakmai szervezetévé akart válni, de a színháztudomány mellett a néptáncra is kiemelten akart foglalkozni.

Elnöke Muharay Elemér, főtítkára Szendrő Ferenc, alelnöke Kelemen Sándor és Kovács György, titkára Fenyő Rózsi és Vitányi Iván.

A szövetség tagdíja a helyi együtteseknek tagonként évi 20 fillér volt, ezt többen sokallták, de 1947 tavaszára mégis mintegy száz csoport jelentkezett. A szövetség ajánló listákkal segítette az együtteseket, melyek a hozzáférhető egyfelvonásos műsorok anyagáról tájékoztattak. Rövidesen megkezdtek a kiadás megszervezését is. Tanfolyamaikon Szendrő Ferenc (kulturpolitika), Muharay Elemér (népi játékok), Vass Lajos (népdal, zene), László Bencsik Sándor (néptánc), Horváth Ferenc (színháztudomány) volt a leggyakoribb előadó. Kulturversenyek szervezésével is foglalkoztak, törekedtek szakmai érdekvédelmi feladatok ellátására, sikerült elérni például a műsoros estek engedélyezésének egyszerűsítését.

A később létrehozott Magyar Tánc Munkaközösség vezetője Ortutay Zsuzsa lett. A munkaközösség tagjai indították a Táj- és Népkutató Intézet keretében a magyar néptánc tudományos gyűjtését filmfelvevőgéppel.

(Irodalom: Vitányi Iván: *Öt meg öt az tizenhárom. Gondolat - Vita*, Bp. 1993.)

\*\*\*

A koalíciós korszak iskolán kívüli művelődést segítő szervezete, a Magyar Népi Művelődési Intézet is 1946-ban alakult. Az alapításban közreműködők köre is mutatja, hogy az intézet célja a népi írók művelődési törekvéseinek valóra váltása volt. A rendelet első paragrafusára szerint a feladat: a magyar nép, elsősorban a tanyák és községek földműves népe művelődésének előmozdítása.

Az intézet elnöke Illyés Gyula, titkára Gombos Imre, igazgatója Harsányi István volt. Irodát Budapesten, a IV. (ma: V.) kerület Deák Ferenc utca 14. szám 2. emeletén kaptak.

A munka Illyés Gyula kiáltványával kezdődött. A mintegy 6 oldal terjedelmű, közérthető írás valóban a művelődés meggyőző erejű kiáltványa. Befejező mondatai a következők: „Ez az új intézet a ti kiművelésedek megkönnyítésére, előkészítésére alakult. Szerető gondossággal fordul felétek, vállalkozik érdeketekben a szervezésre, irányításra, segítséres és ha kell a harcra is. Forduljatok hozzá bizalommal. Aki előbb jelentkezik, az hamarabb célhoz ér, több eredményhez juthat, annak faluja hamarabb kiszabadul a szellemi szolgaságból s a magyar demokrácia nyújtotta iskolázási lehetőségeken át hamarabb beléphet a művelt, a szabad magyar közösségbe. Várjuk a kérő, hívó szót. Minél több helyről és minél hamarabb várjuk.”

Az egyik legfontosabb cél a partikulák szervezése volt. Erőről Németh László írt „Mik azok a partikulák?” címmel. A partikula tulajdonképpen fiókiskola, amit a városi gimnázium vagy polgári iskola létesít minden olyan faluban, ahol kisebb csoport érdeklődő jelentkezik. Az anyaiskola néhány falut ismerő és szerető tanára vállalja a vizsgáztatást és a segítséget, helyben pedig az értelmiség vállalja a kis csoport magánoktatását. „A gyógyszerész eltaníthatja a vegytant, az orvos az élettant, egy tanultabb gazda: a természetrajzot; ha van gyár, a mérnök a számtant, fizikát; a tanító, a pap a magyart, történelmet. De nemcsak képzett emberekből állhat az ilyen 'tanári kar'. Magántanításhoz nem kell képesítés. Felsőbb osztályos diákok szárnyuk alá szedhetik az alsóbbakat, s az volna a legszébb, ha egy-egy mesterember, a helybeli villanyszerelő, kőműves fedezné fel, hogy ő a fizika vagy mértan tanulatánítására megérett.”

Az 1947. április 23-án kelt számadásában az intézet 64 engedélyezett polgári iskola, 43, akkor még fedezet hiányában nem engedélyezett, de előkészített polgári iskola, 44 gimnázium, 4 tanítóképző intézet létrehozásáról számolt be. A tanítóképzőket falvakban létesített ügynevezett tájtanítóképző parasztiskoláknak szánták, hogy a fiatalok tanulmányaik idején se szakadjanak ki abból a társadalmi - gazdasági - kulturális környezetből, amelyben felnőttként dolgozni fognak.

Gombos Imre személyén keresztül jelentős szerepük volt a népi kollégiumi mozgalom elindításában, bár ezek az intézet-től független szervezetben folytatták munkájukat.

1948. júniusában Harsányi Istvánt eltanácsolták, rábeszéltek, hogy keressen „békésebb” munkahelyet. Az 1948. október 13-án kelt VKM. rendelet az intézetet megszüntette. Iratainak nagy részét eltűzelték. Napokig azzal fűtöttek.

(Irodalom: Harsányi István: *A Magyar Népi Művelődési Intézet 1946 - 1948. Országos Közművelődési Központ, Budapest, 1988.*)

## II. Értékteremtés a szovjet minta helyett (1951-től)

1951. január 6-án egy minisztertanácsi rendelet intézkedik a Népművészeti Intézet megalakulásáról. Példaként a Szovjetunióban létrehozott „Népi Alkotások Háza” intézményét tekintették.

A rendelet szerint az Intézet feladata:

- a szakszervezetekben és a többi tömegszervezetekben egyre szélesedő, a kultúrotthonokban kibontakozó kulturális tömegmozgalom művészeti irányításának elősegítése...

- a szakszervezetek és egyéb tömegszervezetek kultúr-műsor-kiadási tevékenységének támogatása, s a kulturális tömegmozgalom művészeti szaklapjának szerkesztése...

- az új népdal és az új tömegtáncok kialakításának előmozdítása...

Az intézet tevékenységében is és - többek esetében - az azt ellátó munkatársak személyében is közvetlen folytatója a felszámolt amatőr művészeti szövetségeknek. Így például a Magyar Szabadszínházok Országos Szövetségének elnöke, Muharay Elemér lett az intézet egyik osztályának vezetője. Tovább élt a Népművészeti Intézetben a Bartók Béla Szövetség, mely az 1867-ben alakult Magyar Dalosszövetség és az 1907-ben alakult munkás dalosszövetség egyesülésével jött létre 1848-ban (Maróti Gyula és Perlstein Klára jött onnan az intézetbe). Itt folytatódott a Néptáncosok Szövetségének (többek között Pór Anna személye révén) és a Magyar Bábjárékos Szövetségnek a munkája is (Hollósné Sponták Gizella és Kós Lajos is képviselte a hagyományokat). A fentebb felsorolt művészeti szövetségek és társulások szellemisége és demokratikus alapokon nyugvó tevékenységük, mi több, művészetpolitikai koncepciójuk a Népművészeti Intézetben, állami keretek között is igyekezett magának érvényesülési lehetőséget teremteni. Az Intézet soha nem akart - az alapító rendeletben foglaltakkal ellentétben - se ideológiai, se hatósági irányító szerepet betölteni, de ebben még csak közreműködni sem, ehelyett képzéseket szervezett, könyveket jelentetett meg, kísérleteket és kutatásokat folytatott, tanácsokat adott és ahol tudott segíteni.

Mindebben döntő szerepe volt az intézet igazgatójának, Széll Jenőnek. Gondolkodásmódja és elvi alapállása biztosította az alkotómunka lehetőségét munkatársainak, akiknek körében lelkesedést és lendületet tudott teremteni. Amíg ő volt az Intézet igazgatója, ezt a művészetpolitikai koncepciót és munkamódszert mindenkor össze tudta egyeztetni a felülről kapott direktívákkal és instrukciókkal, még ha ez nem is ment mindig simán.

A két kultúra koncepcióból kiindulva vallotta, - s ennek érdekében mindent megtett, - hogy a „magas” és a „mély” kultúrának közelítenie kell egymáshoz egy magasabb síkon, úgy, hogy a tanult, akadémiai műveltségű művészeknek mindig méríteniük kell a népművészetből, és a néphez kell hogy szóljanak, úgy, ahogy ezt Petőfi, Bartók és Kodály tette. „A népben tudatosítani kell azt, hogy milyen érték birtokosa, dalaival, táncaival, díszítő figuráival, játékaival, minden hagyományával, fel kell ébreszteni a kedvet, hogy éljen ezzel a kincsével.” Az 1953-as júniusi kormányprogram utáni előadásaiiban, cikkeiben már érzelhető a tudományosan megalapozott, hiteles, nemzeti sajátosságainkhoz illeszkedő népművészeti és népművelési koncepció.

Az alapító rendeletben előírt „új népdal” és „új tömegtánc” kialakítása helyett az intézet a hagyományos népművészet megőrzéséért dolgozott és ebben kimagasló, művelődéstör-

téneti jelentőségű munkát végzett. A Népművészeti Intézet a magyar néphagyomány- és népművészet-kutatásnak azóta is egyedülálló gyűjteményét hozta létre, amely 12.000 dallamot, 650 szokásleírást, 500 községből táncleírást, ugyanerről táncfilmet és 4200 énekes, táncos gyermekjátékot, népi sportjátékot foglalt magában. A népköltészeti kataszterhez 55.000 cédula tartozik. A nemzeti kincsnek számító gyűjtemény kiemeríthetetlen forrásává vált a Rádióknak, az Állami Népi Együttesnek, a Színművészeti Főiskolának, a Zeneművészeti Főiskolának, Tudományos Akadémiának és az egész magyar pedagógiának.

Ebben a gyűjtő és feltáró munkában a legnagyobb szerepe a - Muharay Elemér vezetésével működő - Néprajzi Osztálynak, ezen belül pedig Martin Györgynek, Pesovár Ernőnek és Pesovár Ferencnek volt. A magyar néptánc tudományos igényű szakkiadványai az intézet egyéb rangos művészeti kiadványainak sorából is kiemelkednek.

Az egykori szövetségi hagyományokra építve minden jelentős amatőr művészeti területen kialakult a módszertani munka. Talán a legstabilabb alapokkal ekkor a zeneművészeti tevékenység rendelkezett, mivel a két korábbi dalosszövetség és a Bartók Szövetség az évtizedek során olyan szakembergárdára tett szert, hogy az új helyzetben csupán megfelelő formát kellett találniuk a legjobb szakvezetőkkel való együttműködéshez. Ezért példaként ennek a tevékenységnek a körvonalait vázoljuk Maróti Gyula leírásában.

Az első teendő az intézet szakreferensi hálózatának kiépítése, majd olyan rendezvénykínálat megteremtése volt, amelynek gazdag skáláján időről időre minden korosztály művészeti csoportja - és minden típusú zenei formáció (ének-, zenekar, népdalkör) - megtalálhatta a bemutatkozás és zsűri előtti megmérettetés lehetőségét.

A Vorosilov úti öthetes bentlakásos karnagyi tanfolyam - 1952 augusztusában - bizonyult a legmegfelelőbb formának a legjobbakkal való szótértéshez. Ezen mintegy 60 főnyi hallgatószám a legilletékesebbek előadásait hallhatta: Kodály Zoltánt, Bárdos Lajost, Vásárhelyi Zoltánt, Szabolcsi Bencét, Vaszy Viktort. A képzésben résztvevők elsődleges feladatuknak tekintették területükön olyan ismétlődő zenei rendezvénysorozat kezdeményezését, amely még másutt nem fordult elő, illetve amelyek saját művészi ambícióiknak is lehetőségeket kínáltak. Így vált Pécs, Sopron és Budapest a kamarakórusok találkozóinak színhelyévé, Veszprém a kamarazenekarok városává, Szolnok lett a szimfonikus-, Várpalota pedig a fúvószenekarok rendszeres találkozóinak házigazdája.

Az intézet zenei osztálya önállóan is rendezett időnként bemutató-előadásokat a Zeneakadémia nagytermében. Ilyen volt például 1955-ben Kodály Zoltán: Zrínyi szózatának ősbemutatója, Vásárhelyi Zoltán vezényletével és Palló Imre szólójával.

E kiterjedt zenei munkának más jeles munkatársak között hosszú ideig meghatározó egyénisége volt Maróti Gyula, Perlstein Klára, Lénárt Elek.

Fő vonalakban hasonló képzési és rendezvényformák alakultak ki a többi amatőr művészeti területeken is. Az intézetnek mindmáig kiemelkedő szerepe van valamennyi amatőr művészeti ág szakmai ismeretrendszerének megteremtésében és fejlesztésében, a szakmai irodalom kiadásában, a szakági képzések szervezésében, az ágazatok mértékadó nagyrendezvényeinek gondozásában. A néptánc területén ennek az alapozó munkának a legkiválóbbjai között Pór Annát, Szigeti Károlyt, Simai Zsuzsát, a bábművészetben Hollósné Sponták Gizellát és

Kós Lajost, a népi díszítőművészetben Lengyel Györgyit és Varga Mariann, a képzőművészetben Fischer Ernőt, a színját-  
zásban Somlai Pált említhetjük.

Alsógödön az intézet alapozó bentlakásos iskolát létesít-  
tett, amely 10 hetes időtartamokkal a zene, a színjátzás, a báb  
és a néptánc területén, főleg az országos kultúrversenyeken  
feltűnt tehetségeket igyekezett a szakma rejtelmeibe bevezetni.  
Az iskola vezetője Soproni György volt, aki a Bartók Szövet-  
ségből került az intézetbe. Egy ideig Szegeden is működött  
iskola, majd ezek helyett Budapesten Csepelen, majd a Vörös  
Hadsereg úton, majd a Nagymező utcában kaptak képzésre  
helyet.

\*\*\*

Széll Jenő az 1956-os forradalom idején Nagy Imre mi-  
niszterelnök titkárságát vezette Szilágyi Józseffel együtt, majd a  
Szabad Kossuth Rádió kormánybiztosa lett. Visszatérve az  
intézetbe, a szabadművelődés újraindításához látott hozzá, nem  
törődve a várható leszámolás következményével. Megalakított  
a Népműveléstudományi Osztályt, ahol műveltségvizsgálati  
kutatást kezdeményezett. Az osztály élére Dr. Szathmáry Lajos  
került, akit annak idején a Népi Művelődési Intézet igazgatói  
beosztásába Németh László javasolt. A forradalom rövid ideig  
tartó szabadsága rögtön beillesztette az intézetbe azt a szakterü-  
letet, amely a Népi Művelődési Intézet felszámolásával meg-  
szűnt. Sajnos az osztály nem érhetett el most sem eredménye-  
ket, mert a tervezetet az illetékesek elutasították. Szathmáry  
ezt követően lemondott és Dr. Almássy György másfél éves  
működése alatt a népművelés művelődéstörténeti megalapozá-  
sára törekedett és mintegy 40, napjainkig is páratlan művelő-  
dési aspektusú monográfiát, gyűjteményt készítettett, főiskolai  
tanárokkal és történészekkel az elmúlt két évszázad neves  
íróiról, költőiről és a népművelés témakörében.

1957 őszén eltávolították az intézetből Széll Jenőt, 1959-  
ben letartóztatták, öt év börtönbüntetéssel sújtották, amelyből  
három évet letöltött. Szabadulása után műfordító volt.

Az új igazgató Dr. Manga János lett, aki ennek előtte a  
balassagyarmati Palóc Múzeum igazgatója volt, s múzeumi,  
népművelő munkájával hívta fel magára a figyelmet. Lényegé-  
ben Széll Jenő munkáságának követője volt, népművelési  
konceptióját a néprajztudomány-centrikusság jellemezte.  
Széles körű kutatási és oktatási tevékenységet kezdeményezett,  
szorosabb kapcsolatot szorgalmazott a népművelés minden  
ágával. Ennek megvalósítására azonban rövid, alig egyéves  
igazgatósága kevés lehetőséget nyújtott.

Dr. Manga János leváltása után az új igazgató igyekezett  
felszámolni az elmúlt időszak eredményeit, megkövetelte a  
hivatalos művelődéspolitikai irányvonalat. A „revizionizmus”  
felszámolását főképpen egy az intézetbe vezényelt osztályvezető  
hajtotta végre, aki nem riadt vissza a gyanúba került munka-  
társakkal szemben alkalmazott megalázó módszerektől sem. A  
„rendcsinálás” elsősorban a Néprajzi Osztály ellen irányult,  
amelyet megszüntettek, csak Muharay Elemét maradt az inté-  
zetben, akit az osztályán elkövetett sérelmek rendkívül megvi-  
selttek. (1960-ban hunyt el.) A légkörre jellemző, hogy Szerb  
Antalnét egy hirtelen összehívott munkatársi értekezleten  
nyilvánosan megbélyegezték és azonnali hatállyal elbocsátot-  
ták, Almássy György ellen is eljárás indult és őt is

elbocsájtották. A sok értékes tanulmányt, mint selejtet meg-  
semmisítették. Közben a népművelési jelleg erősítése jegyében  
nagyarányú átszervezéseket hajtottak végre. Nemcsak a Néprajzi,  
hanem a Drámai Osztály is megszűnt, a Népműveléstudományi Osztály pedig átalakult Elméleti és  
Módszertani Osztállyá.

### III. Szakmai hálózat épülése (1960-tól)

A fentebb érzékeltetett kemény időszak már a nevében  
népművelésivé vált intézetben zajlott le, azonban inkább az  
előző korszak szomorú befejezésének tekinthető, mert annak az  
eredményeit próbálta eltörölni.

Az 1956-os forradalom után - a Művelődési miniszter  
18/157. számú utasítása értelmében - a Népművészeti Intézetet  
*Népművelési Intézetté* szervezték át, azzal a céllal, hogy ezáltal  
létrehozzanak egy olyan szakmai-módszertani központot,  
amelynek illetékessége nemcsak az amatőr művészeti mozga-  
lomra, hanem a népművelés minden ágára kiterjed. Megjegy-  
zendő mint érdekesség, hogy ezt a gondolatot a Népművelési  
Minisztérium Forradalmi Bizottságának ülésein több ízben  
megvitaták, amikor a kulturális élet és a művelődés egyes  
területeinek fejlesztéséről tárgyaltak. (Sajátságos módon azon-  
ban erről semmilyen hivatalos nem tesz említést, ugyanakkor  
Mikó Zoltán, Tárnok János és a bizottság többi, valamikori  
tagjai az egyes ülések után a minisztérium Népművelési Főosz-  
tályán informális keretek között erről több ízben beszámoltak.)

1960-tól 1965-ig Kiss Imre az intézet igazgatója, aki kor-  
ábban a Hajdú-Bihar Megyei Tanács elnökhelyettese volt. 1965-  
től követi őt Ács Mildósné, aki korábban a minisztériumban dolgo-  
zott, majd Mezőhegyesen volt művelődési ház igazgatója.

A hatvanas évek elején még inkább kényszerű átpoliti-  
záltság uralta a légkört, az évek múlásával ennek gyöngült az  
intenzitása, s az intézet egyre inkább védőernyőjévé vált a  
megerősödő szakmai kezdeményezéseknek. Ezzel párhuzamo-  
san az országban is jelentős népművelési fejlődés indult el.

Létrejött és egyre kiterjedtebbé vált a népművelés szakos  
képzés. Ennek szakmai megalapozásában és koordinációjában  
fontos szerepe volt az intézet Poszler György által vezetett  
oktatási osztályának és Novák Józsefnek. A képzés az ismere-  
tek rendszerezését, a tudás tantárgyakon belüli világos elrende-  
zését is megkövetelte. Megerősödtek a népművelési tanács-  
adók, majd az évtized végén kezdtek kialakulni az első megyei  
művelődési központok. A megyei szervezetek, az azon belül  
dolgozó ágazati szakreferensek szinte minden szakterületen  
külön kialakították az országos hálózatot, ennek révén tudta  
betölteni az intézet valódi hivatását, azt hogy az ország egészé-  
nek, hatóságában a kis falvakig is elérő szakmai-módszertani  
központja lehessen. Szintén az évtized közepétől kezdődött el  
a célnak megfelelő, akkor korszerűnek számító művelődési házak  
építése. Az intézetnek ebben is volt szerepe, számos esetben  
konzultáns szakértővel vett részt a tervezésben. Rendelkezésre  
állt tehát az ismeret, az információt közvetítő országos hálózat,  
a tevékenységnek teret adó épületi és eszközrendszer. Ács  
Miklósné megfontolt irányítása, szabadságot engedő, jó törek-  
véseket támogató vezetése idején, ebben a népművelésnek  
kedvező időszakban az intézet egyenesen fejlődött.

Jelentős eredmények születtek a népművelés és a televí-  
zió együttműködésében, közös akciók szervezésében, a televí-  
zió és a helyi népművelés összekapcsolásában. Ennek első  
állomásai voltak az 1964-ben és 1966-ban megrendezett Te-

levízió és népművelés című országos konferenciák, Salgótarjánban. Éveken át az egész ország nagy érdeklődését kiváltó közös akciója volt a Televíziónak és az Intézetnek a közösen létrehozott *Ki, mit tud?*-ok sorozata. A zsűrizés is az intézet szakembereinek közreműködésével történt a legalsóbb szinttől a televízió képernyője előtt lejátszódo döntőig. Ebben a munkában kiemelkedő szerepet játszott Kamarás Rezső, aki hosszú ideig igazgatóhelyettese volt az intézetnek.

Többféle újszerű kezdeményezés történt, amelynek segítségével a népművelés kilépett a nyilvánosság elé, felkeltve az érdeklődést a művelődés iránt. Ilyen volt a Mezőgazdasági Vásár klubkönyvtár-pavilonja, amelyben mindennap más-más megye adott műsort és mutatta be eredményeit. (A pavilon megtervezője, a tevékenységek szervezője, majd a pavilon „igazgatója” Harangi László volt 1970-ben.) Hasonló jellegű, szintén nagy hatású akció volt a „Csináld magad” pavilon a Budapesti Őszi Vásáron 1968-ban és 1969-ben, amelyek a műszaki szakkörök iránt keltettek nagy érdeklődést, elsősorban a fiatalok körében.

A népművelési témájú kutatások koordinálásával 1963-ban a Művelődési Minisztérium a Népművelési Intézetet bízta meg. Feladata a kutatással foglalkozó szervek megkeresése, a kutatási tervek egyeztetése volt. A kutatások főképpen elméleti jellegűek voltak és népművelésfilozófiai, pszichológiai, pedagógiai kérdésekkel foglalkoztak, de elkezdődtek a művelődésszociológiai vizsgálatok is. Az egyes tanulmányok az Intézet folyóiratában jelentek meg. Ezen időszak alatt a Népművelési Intézet szakfolyóiratai a következők voltak: Népművelési Tájékoztató (módszertani közlemények), a Népművelési Értesítő (elméleti folyóirat) és a Népművelés külföldön.

Jelentős állomása volt a Népművelési Intézet kutatási tevékenységének az 1970-71-ben végzett *Hatvan művelődési otthon* kutatás, amelyben Kovalcsik József, Sipos Zsuzsa és Szász János a szociológia komplex módszereivel első ízben tárta fel hitelesen a művelődési otthonok társadalomban betöltött szerepét, és ezáltal az 1970-es évek közművelődésének tényleges helyzetét.

A kutatási, felnőttnevelési, népművelőképzési, honismereti tevékenység kialakulása és megerősödése mellett megmaradt, sőt fejlődött az intézetnek a már az ötvenes években meglévő amatőr művészeti munkája is. Ebben, a korábbi gyakorlatnak megfelelően nagy szerepet kapott minden szakágban a képzés. Az A-B-C kategóriás képzési és minősítési rendszer a korábban már végzett, legjobb gyakorlati szakemberek továbbtanulását is lehetővé tette, így a tanfolyamok egy-egy művészeti ág magas szinten képzett élvonalát nevelték ki. A képzésekhez szükséges szakirodalomban pedig összegződött és rendszereződött az adott művészeti terület szakismereteinek a színe-java. Új lendületet adott a képzési tevékenységének, amikor 1969-ben az intézet megkapta a Magyar Rádiótól a *balatonalmádi továbbképzési házat*. Ettől kezdve itt bonyolódott az intézeti képzések jelentős hányada.

Ebben az időszakban megerősödött az intézetben a képzőművészeti és népi iparművészeti tevékenység. A díszítőművészeti képzések, országos kiállítások szervezésében Borbély Jolán végzett kiemelkedő munkát. A Bánszky Pál és Karsai Zsigmond kezdeményezésére létrejött Tokaji Alkotóház példamutató volt számos más tábort számára. A legjobb szakemberek közreműködésével dolgozó alkotótáborok szinte mozgalmat indítottak el.

A 60-as éveket a népművészeti mozgalmak megújulása is jellemzi. A Muharay - Poór Anna és munkatársaik szisztema-

tikus néprajzi gyűjtőmunkája, a megerősödött néptáncos tanfolyami rendszer minőségi-művészeti megújulást eredményez az együttesekben. Az 50-es évek agitatív néptáncosai helyett új korosztály jelentkezik, mely a néptáncot, mint kifejezőeszközt a művészi mondanivalójának megfogalmazására használja. Szigeti Károly, Györgyfalvai Katalin, Novák Ferenc, Kricskovics Antal, Timár Sándor nemcsak a néptánc, hanem az egyetemes táncművészet megújítói is. Ekkor szerveződnek az országos művészeti versenyek (Szolnok, Zala), és alakult ki a tájfesztiválok és minősítések rendszere. Az éledő nemzetközi kapcsolatokban világszerte revelációként hat a magyar táncosok, folklóristák megjelenése. Vásárhelyi László az éltető-szervező-ötletadó motorja ez időszaknak. Új momentum a gyermektánc megerősödése. Keszler Mária érdeme a gyermektáncpedagógusok munkájának összefogása. Ugyancsak nevéhez fűződik a nemzetiségi együttesvezetői képzés beindítása, s az országos nemzetiségi fesztiválok megszervezése. Évtizedekig (80-as évek vége) ezek voltak a nemzetiségi kultúra, a hagyományok ápolásának (soproni, tatai, gyulai banki fesztiválok) szinte egyetlen hivatalos fórumai.

Rehabilitálódik az 50-es évek „polgári” műfaja: a társastánc. Tanfolyamok szerveződnek, új nyugati divattáncok terjednek, fórumok alakulnak Kocsis György, Guller János munkássága révén. Kaposi Edit művelődéspolitikai jelentőségű kutatást végez a polgári társastáncok kulturális, közösségi szerepéről. Az 1968-as Kecskeméti Népzenei Találkozó már előre jelzi azt a politikai-művészeti „robbanást”, mely a táncházmozgalomhoz és szereplőihöz – Csoóri Sándor szavaival: „nomád nemzedékhez” – kötődött.

Mindvégig hangsúlyt kapott az intézet munkájában a színjátszás és a bábművészet. Az ezen a területen is erős szakági képzések és bemutató előadások, fesztiválok szervezése mellett számos műsoros kiadvány jelent meg. Íróik között az ötvenes és a hatvanas években olyan jelentős alkotókat találunk, mint Ágh István, Mándy Iván, Kopányi György, Karcsai Kulcsár István, Szakonyi Károly, F. Rác Kálmán, Csajági János, Soós Zoltán, Abody Béla és Kulcsár István.

A *könyvtár*, a *hangzóanyagtár* és *stúdió* (az utóbbi Erdődi György sok évtizedes közreműködésével), valamint a fotólaboratórium (Reha Klári, Vásárhelyi István) nélkülözhetetlen segítőtársai voltak az intézet művészeti szakrészlegeinek.

Az intézet tevékenységéhez tartozik - mind a mai napig - országos, sőt nemzetközi jelentőségű nagyrendezvények szervezése vagy kialakulásuknak segítése. Ezek sorában, példaként említhetjük a Debreceni Bartók Béla Nemzetközi Kórusversenyt, vagy más művészeti ágból a Dunamenti Folkórfesztivált. Ezek az események túlnőnek az amatőr mozgalmak értékhatárain és az adott művészeti ág nemzetközi tekintélyét is nagymértékben növelik.

A hatvanas években még kivételesnek számított az a kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszer, melyet az intézet kiépített. Minden szocialista ország hasonló intézetével rendszeresen gondozott kapcsolatot tartott fenn, de már 1965-től kezdődően nyugati kapcsolatok is kialakultak.

#### IV. A szakmaiság egyetemessége (1972-től)

1972-ben *Vitányi Ivánt* nevezték ki intézeti igazgatónak. Ács Miklósné, mint módszertani igazgató maradt az általános és inkább elméleti irányító új igazgató mellett. 1980-ban kivált a Népművelési Intézetből a Művelődéskutatási Osztály és a továbbiakban mint önálló Művelődéskutató Intézet működ-

dött, melynek igazgatója Vitányi Iván lett. A Népművelési Intézet élére Benkő Éva került, (korábban az Amatőr művészeti Osztály vezetője volt, és 1977-ben lépett az intézet állományába). Ács Miklósné ekkor nyugalomba vonult. 1986-ban a Művelődéskutató Intézet és a Népművelési Intézet összevonásával megalakult az Országos Közművelődési Központ, melynek főigazgatója Vitányi Iván lett. Az intézet két alintézetből tevődött össze: az un. Módszertani Intézetből, igazgatója Benkő Éva volt és a Művelődéskutató Intézetből, melyet Hidy Péter vezetett.

Amíg a hatvanas évek elejének légkörében a népművelés és az egyes felnőttnevelési, amatőr művészeti területek szakmaisága épült ki, a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején megmozdult a világ. A beat mozgalom, az első generációs kultúra eredendően új szemléletet hozott. A fiatalok másképpen kezdtek öltözni, más zenét hallgattak, felfedezték Erdélyt és népművészetét, nem elhúzódtak a politikától, hanem politizálni akartak. Diáklázadásokra került sor a világban, s megmozdulásokra itthon is. Szociológusok, filozófusok és pszichológusok jelentkeztek. Friss, addig elhallgattatott tudásuk azt a hitet keltette, hogy ha a jelenségeket megvizsgálják és tudományuk segítségével értékelik, kiderül, hogy hogyan lehet megoldani a problémákat és jobbra alakítani a társadalmat. A nyitottság és a közösségi szemlélet mindent áthatott.

Ezekhez a társadalmi folyamatokhoz illeszkedett a megújuló Népművelési Intézet, s nem túlzás azt állítani, hogy élére állt és nem kis mértékben központjává is vált a haladásnak. Hogy ez megtörténhetett, s hogy az Intézet valóságos sziget volt, ahol a progresszív értelmiségiek szabadon dolgozhattak, s arra kaptak inspirációt, hogy az egyéni elképzeléseiket megvalósítsák, Vitányi Iván szelleméből következett. Hitét, hogy a tradíciókat magas szintre emelve folyamatosan meg kell újítani, minél szélesebb társadalmi kört bevonva, kisugározta arra a nem kis számú alkotó emberre, aki tenni akart azért, hogy a körülötte levő világ jobb legyen. A leghaladóbb, köztük országos hírnevű értelmiségiek kötődtek az intézethez dolgozóként, külső megbízottként, vagy tanfolyami előadóként. Nyitottság és szakmaiság, kultúra és közösség – hirdette Vitányi Iván, és ez talán a legtöbb és legfontosabb volt akkor, amit jelszószerű tömörséggel mondani lehetett.

A korszak jelképe a táncház, ami a népzenei és néptánc igényességének a maradéktalan megtartása mellett nyitott és közösségi, minden programján mindenkit készséggel vár és segít, hogy megtanulja a legjobb táncosok között az első lépéseket. A táncházmozgalom felkarolásában, szakmai segítségében és politikai megvédésében az intézet nagyon sokat tett. Héra Éva, aki régóta az intézet népművészeti tevékenységének irányítója és menedzsere, akkor Sebőék mintaadó, mozgalmat teremtő táncházát gondozta a XIV. kerületben, sokszor igénybe véve a belügyi akadékoskodások ellen az intézet tekintélyét. Nem biztos, hogy ez a mozgalom ilyen terebélyessé és színvonalassá vált volna, ha az intézet akkor nem áll mellette.

Emellett megújult a többi amatőr művészeti ág is. A korábbi, kész darabokat nagyszínházakhoz hasonlóan előadó színjátszó együttesekből irodalmi színpadok lettek, amelyek maguk írták, szerkesztették összeállításukat, szoros közösséget alkottak, s az avantgárd minden eszközével törekedtek mondandójuk kiemelésére. S ez a mondandó sokszor kifejezetten politikai tartalmat hordozott, amit nehezen viselt el a lassan oldódó politikai rendszer. A Debreczeni Tibor által vezetett Drámai Osztály – melyet Máté Lajos és Bicskei Gábor neve fémjelzett –, egyrészt a legszorosabban kapcsolódott a szemlé-

let és kifejezési eszköz váltáshoz, másrészt igyekezett megvédeni az Óriástököket, Görgös ekét és hasonló lázító tartalmú darabot előadó csoportokat.

A kifejezési eszközök megújulása, a közösségi szellem erősödése a többi művészeti ág fejlődését is meghatározta. A képzőművészeti csoportok szinte felfedezték az avantgárd formanyelvét. Színvonalas amatőr filmes munka alakult ki Zágon Bertalan irányításával. Létrejött a Fiala Népművészek Stúdiója, s az egyre másra szaporodó játszóházakban kézműves ismeretek gazdag tárházát kezdték tanítani. Elevebbé, modernebbé váltak a kórusok, báb együttesek, társastánc csoportok előadásai is. Megalakult a Néptáncosok Szakmai Háza, mely Neuwirth Annamária vezetésével a megújuló néptáncmozgalom szakmai-módszertani kiadványainak rangos műhelyévé vált. A Halászné Kovács Éva által vezetett Oktatási Osztály a népművelő képzés új, tanfolyami formájával és kihelyezett főiskolai tagozatok létrehozásával, az ehhez készült kiadványokkal a szakmai utánpótlás nevelésének fontos bázisává vált.

A Népművelési Intézet kutatási feladatai 1972-től kibővültek, ennek következtében a Kutatási Osztály (létszámát és költségvetési keretét tekintve is) jelentősen fejlődött. A kutatások magas száma miatt a legelemibb felsorolásra sem vállalkozhatunk. Vitányi Iván kultúraelméleti, filozófiai, a kreativitás vizsgálatára kiterjedő - és több más kutató részvételével zajló - művelődésszociológiai kutatásaitól, Lendvai Ernő nemzetközileg számontartott Bartók-kutatásáig, Józsa Péter értékszociológiai kutatásain keresztül Kovalcsik József: A kultúra csarnokai című háromkötetes könyvének elkészüléséig, ha mindent számba vennénk, száz körül számolhatnánk be a kultúra egyetemességétől a közművelődés mindennapjáig terjedő hatalmas skáláról.

Az itt folyó, sokféle tudományággal érintkező, zömmel empirikus vizsgálatok valójában a „kultúra (szociológiai) kutatásának” korai alapjait vetették meg. A mindennapi kultúra középpontba helyezésével, a pszichológiai és szociológiai módszerek ötvözésével úttörő jellegűek voltak nem csak Magyarországon, de nemzetközi viszonylatban is. Az intézet egésze számára, a kutatások rangján, országos és nemzetközi hírnél túl az az ismeretanyag és az az elméleti háttér jelentette a legtöbbet, amit a kutatások és maguk a kutatók biztosítottak. Az intézet szellemiségéhez, a szakmai kezdeményezések biztonságához ez sokban hozzájárult.

Számos olyan szakmai kísérlet indult, mely a társadalmi megújulás programját is magában hordozta. „Azon túl ott a tág világ” írta Varga Csaba és Bánlaky Pál szociográfiája címként, a szűk perspektívák nyitásának szükségességét hangsúlyozva, a megkövült, merev keretek oldását sürgetve. Ezek a megújító kezdeményezések az akkor már lassan közművelődéssé váló népművelés különböző területeit érintették. Ekkor indultak a „Nyitott ház” kísérletek Beke Pál és Varga Tamás irányításával. A korszerű pedagógiai törekvések egyik bázisává váltak a komplex művelődési intézmények, melynek ideológiáját Vészi János dolgozta ki Alfa címmel. Igyekezett segíteni az intézetet, hogy az ifjúsági klubok korszerőséggel jelentőséggel kezdő kezdeményező-készsége és aktivitása fennmaradjon, s ne kerüljön egyértelműen a KISZ politikai befolyása alá.

Társadalomismereti táborok szerveződnek részben önálló formában (Márkus István, Juhász Pál, Magyar Bálint, Szalai Julia, Tausz Katalin, Nagy Endre és számos jeles szociográfus, szociológus közreműködésével), részben a hagyományos Téli Népművelési Gyakorlatok keretében. Elsősorban Nyilas



György és Földiák András működött ebben közre. A valóság vizsgálata lassan a társadalom tudatos alakításává válik. Az első civil szerveződések felkarolásában és polgárképző népfőiskolák indításában Varga Csaba, Beke Pál és Köles Sándor jártak az élen. A 80-as évek közepétől elsősorban Varga Tamás és Vercseg Ilona munkája nyomán kialakult a közösségfejlesztő mozgalom, melynek eredményeként 1992-ben Budapesten rendezik meg a nemzetközi Közösségfejlesztési Egyesület (ICEA) európai kongresszusát. Sz. Tóth János és köre sok akadályoztatás és tiltás ellenére elindítja a népfőiskolai mozgalmat, 1988-ban megalapítja a Magyar Népfőiskolai Társaságot.

Úttörő szerepet töltött be az intézet az akkor még Magyarországon szinte ismeretlen mentálhigiénés csoportok megszervezésével, az országot behálózó, önmagát fokozatosan képző szakembergárda alakult ki népművelőkből Fodor Katalin vezetésével.

Fenti kezdeményezések tanulságait és művelődéspolitikai konzekvenciáit igyekezett összefoglalni az az intézeti csoport, mely 1988-ban elkészítette a Reform és művelődés című dokumentumot, megkísérelve mintegy előkészíteni a rendszerváltást követő közművelődési változásokat. Ez az előkészítő szándék azonban meddő törekvésnek bizonyult.

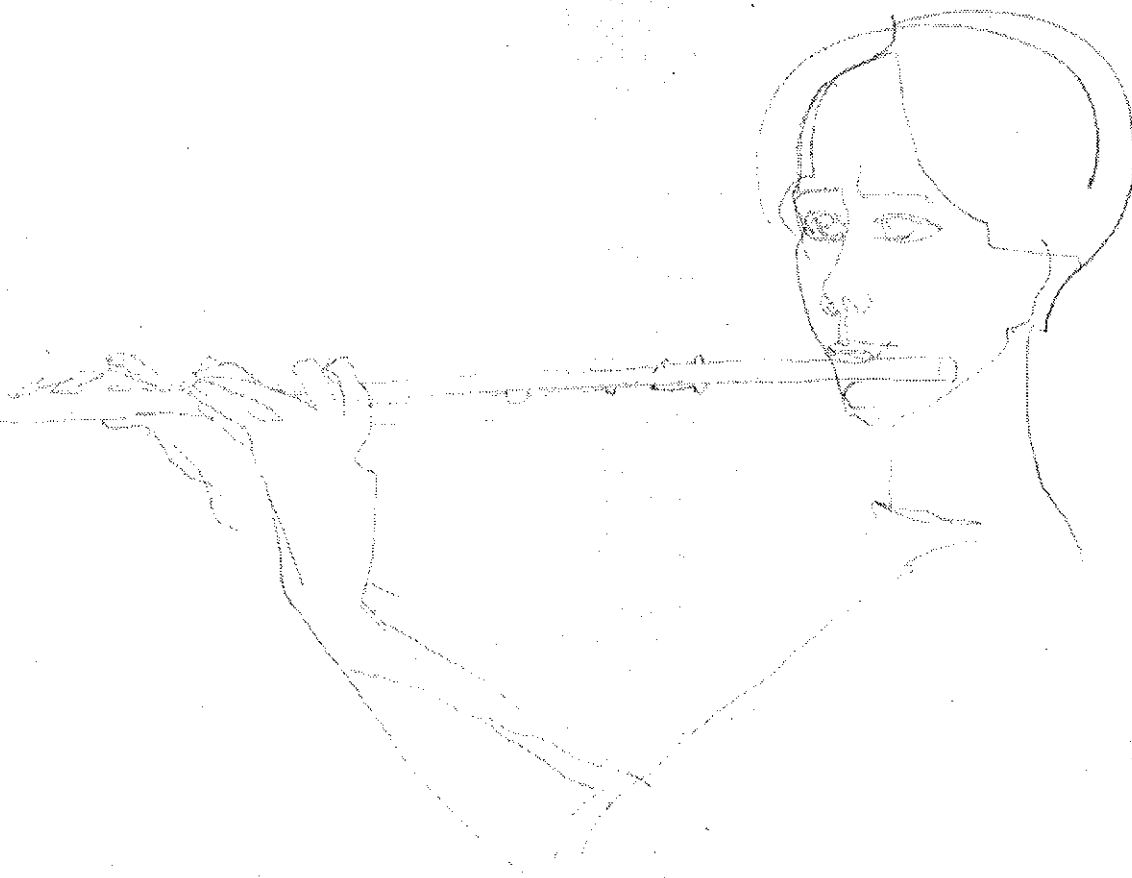
## V. Rendszer- és intézetváltás (1992-től)

A Művelődési és Köznevelési Minisztérium rendelete értelmében 1992. januárjában megalakul a Magyar Művelődési Intézet. Az alapító okirat a hagyományápolást, a nemzeti értékek előtérbe helyezését, a közösségfejlesztés támogatását hangsúlyozza, de tartalmazza a felnőttoktatással kapcsolatos feladatok módszertani segítségét is. Megalakul az intézetben a Nemzeti-

ségi Osztály, melynek feladata a hazánkban élő nemzetiségek közművelődésének segítése. Az intézet vállalja a határon túli magyarság közművelődésének támogatását is. Az alapító rendelet az intézet feladatává teszi a volt Népi Iparművészeti Tanács hatósági jellegű feladatait is. Ezzel együtt az intézet átveszi a NIT dolgozóit, örökli helyiségét, eszközeit és az értékes gyűjteménnyel rendelkező szakmúzeumot. Az intézet igazgatója: Halász Péter (1992-1995).

Ennek az időszaknak az értékelése ma még két okból is korai lenne, egyrészt túlságosan közeli ezek az események, másrészt feldolgozatlan időszak ez az egész magyar értelmiség számára. Számos illúzió elenyészett, a korábbi cselekvési formák elbizonytalanodtak, a pártpolitikai és ideológiai megosztottságok a nyolcvanas éveknél jóval erősebben szóltak bele a szakmai mindennapokba. Tudtuk, hogy nehéz lesz, mégsem hittük volna, hogy ennyire meg kell szenvedni az átalakulásért. Van-e egyáltalán tere, fedezete és hiteles cselekvési formája az értelmiségi szándékoknak? - sokan teszik fel ezt a kérdést maguknak és nem mindenki találta meg a választ. Eddig talán túlságosan természetesnek találtuk, hogy az általunk becsült értékek fontosságát be kellene látni a társadalomnak. Ez most egy szabad világ, ezeket az értékeket eltiporni is szabad. De az érvényesítésükért tenni is szabad. Több meggyőző erő, jobb ügy-menedzselés, nagyobb elkötelezettség szükséges hozzá, mint gondoltuk.

Az elmúlt ötven év, az itt név szerint említett alkotó, teremtető, nevelő emberek és azok, több százan, akiknek neve itt, most kiemelten nem szerepel, de az intézetért és a közművelődésért dolgoztak - dolgoznak, nagy erőt jelentenek. Erre építhetünk.



# ARCKÉPEK

## Szell Jenő

**„Egy egészen más kultúrpolitikát próbáltam megvalósítani, mint ami a hivatalos volt”\***

(Részlet a Széll Jenővel készített életútinterjúból)

Sajtó alá rendezte: Kozák Gyula

Szell Jenő 1912. június 13-án született Budapesten. Ma úgy mondanánk sokgenerációs kismemesi, polgári-értelmiségi családból származik. Ősei között volt református, katolikus és zsidó, volt magyar és elszászi német, volt gyógyszerész, klasszika filológus és állami főtisztviselő. Apja bohém dzsentri, minisztériumi tisztviselő, anyja tanítónő. 1921-ig Rákosfalván éltek, majd beköltöztek Budapest Belvárosába. Apja vállalkozó, nem túl sok sikerrel. Tizenhét évesen -- ekkor már az Eötvös József Főreáliskola tanulója -- elvesztte apját. 1930-ban jelesen érettségizik, beiratkozik a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar-francia szakjára, majd fölveszi a művészettörténetet is.

1931-ben kerül kapcsolatba az illegális diákmozgalommal, csatlakozása elsősorban kulturális, szociológiai indíttatású. 1932-ben a Sallai-Fürst per hatására belép a KIMSZ-be, majd Rajk Lászlótól átveszi az egyetemi diákmozgalom titkári posztját. 1933-ban az ún. szegedi fiatalok perének elsőrendű vádlotjaként (ebben a perben szerepelt József Attila is) elítélik. Kizárják a pártból, börtönbe kerül, egyetemi tanulmányai megszakadnak. 1935 telén szabadul a szegedi Csillag Börtönből.

Még ebben az évben Párizsba megy, ahol textilvegyészetet tanul, de bejár a Sorbonne-ra is, és kapcsolatba kerül a franciaországi magyar kommunista mozgalommal. 1938-ban Bécsben feleségül veszi Schön Erikát. 1939-től ismét Magyarországon él, előbb Budapesten, majd Pápán dolgozik a textilszakmában. Újra kapcsolatba kerül az illegális kommunista mozgalommal. A nyilas hatalomátvételt és az ostromot Budapesten vészeli át. Budapest felszabadulása után pártmunkára jelentkezik, 1945 elejétől az MKP VIII. kerületi titkára, majd a pártközpontban a Közigazgatási Osztály megszervezője. Az Imrédy- és a Magyar Közösség-perben a párt delegáltja a Népbírói Tanácsban. 1948-1950 között Magyarország első bukaresti követe. Hazarendelése után újra (az akkor már MDP nevet viselő) párt központjának vezető munkatársa.

1951-től 1957-ig -- rövid megszakítással -- a Népművészeti Intézet igazgatója. 1953-tól folytatja egyetemi tanulmányait.

Nagy Imre 1953-as programjának hatására felismerte, hogy nem csupán túlkapásokról, egyes hibás intézkedésekről, tévedésekről van szó, hanem egy bűnös rendszer cinikus gaztetteiről is.

A forradalom alatt -- Szilágy Józseffel -- megszervezi Nagy Imre titkárságát, majd a Parlamentben működő rádió kormánybiztosa. A forradalom leverése után a Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalom elnevezésű, értelmiségieket tömörítő csoport tevékenységében vesz részt. Már az Országos Széchényi Könyvtár munkatársaként, 1959 februárjában letartóztatják, majd 1959. április elsején a Mérei-perben öt év börtönbüntetésre ítélik. 1962 júliusában szabadul. Szabadulása után munkanélküli, németből, franciából fordít. 1971-es nyugdíjazásáig rövid ideig dolgozik a Zeneműkiadó Vállalatnál, szerkesztője a Könyvvilág c. lapnak. Nyugdíjazása után műfordító, cikkeket, tanulmányokat ír.

1986-ban előadást tart a forradalom harmincadik évfordulója alkalmából rendezett első tudományos igényű (természetesen illegális) konferencián, 1988-ban egyik alapítója a Történelmi Igazságtétel Bizottságnak, tevékeny résztvevője az 1989. június 16-i gyászsztartás megszervezésének.

1994-ben halt meg.

Kérdés: Hogyan született a Népművészeti Intézet ötlete?

\* Az itt közölt interjúrészlet -- szerkesztett, rövidített formában -- az 1951-1957 között a Népművészeti Intézetet igazgató Széll Jenőt mutatja be. Bár ennek a korszaknak része 1956 is, a terjedelmi korlátok miatt Széll Jenő forradalom alatti tevékenységéről nem esik szó.

Szell Jenő: A nagyarányú gleichschaltolások eredményeként. A Szovjetunióban már működött egy kiterjedt intézményhálózat. A Krupszkajáról elnevezett népművészeti háznak volt egy moszkvai központja, és minden szövetséges köztársaságban megvolt a maga háza. Az volt a feladata, hogy irányítsa, helyes mederben tartsa az amatőr mozgalmat. Ez volt a példakép.

K.: Egy országos központ volt tehát az Intézet?

Sz. J.: Ez egy olyan országos művelődésügyi intézmény, amelyiknek az volt a feladata, hogy irányítsa, befolyásolja és helyes útra terelje, anyaggal lássa el, oktassa az öntevékeny művészeti kádereket. Zárójelben jegyzem csak meg, hogy az irányítás körül az Intézet fennállásáig állandó harc volt, mert a minisztérium azt mondta, hogy nem mi irányítjuk a művészeti tömegmozgalmat, mert csak a párt irányíthat ebben az országban. De hát akkor mi mit csináltunk volna? Elfogadtuk, hogy nem irányítunk, de természetesen irányítottunk, ez magától értetődik. Csak nem úgy, ahogy ők, nem rendeletekkel.

K.: Ki nevezett ki?

Sz. J.: Révai József. Nem tudom, hogy pontosan mikor, valamikor 1951 elején, január-februárban.

K.: Hol volt az Intézet?

Sz. J.: A levegőben lógott. Illetőleg a kinevezésem pillanatában a Podmaniczky utca 51. számában, az egykori szabadkőműves páholy épületében, elviselhetetlen körülmények között, összezsúfolva, zűrzavarban, teljes bolygásban. Már akkor ki volt szemelve számunkra és az Állami Népi Együttes számára a Corvin tér 8., a korábbi Budai Vigadó, de azt még építették, mert rettenetes állapotban volt. Aztán a Kálmán utca és a Szemere utca sarkán, a földszinten laktunk egy ideig. De onnan is ki kellett menni, ám a Corvin téri épület helyreállítása nem fejeződött be terv szerint, pár hétig az utcán voltunk, aztán végre sikerült birtokunkba venni és elkezdhetük a munkát.

K.: Hogyan alakítottátok ki az apparátust?

Sz. J.: Az apparátus kis részben adott volt. Ugyanis a gleichschaltoláshoz hozzátartozott, amit Vitányiék most éppen [1980] visszacsinálnak. Előzőleg volt egy Munkás Dalos Szövetség és egy polgári, igazi nevén Magyar Dalos Szövetség. Ez szociáldemokrata volt. A másik független Bárdos Lajos-féle társaság volt. A Kodály-féle, az éneklő ifjúság. Azokat hamar gleichschaltoltuk, a szociáldemokratákat is sikeresen gleichschaltoltuk. Hasonló szervezet volt a táncszövetség, amiben Pór Anna volt a főtitkár és ott volt Ortutayné. Itt a táncosok nyüzsögtek, ezeket is bevonták az Intézetbe, Pór Annának lettek a táncosztály. Vitányiék most alakították meg

az új táncszövetséget, tehát megint megy a decentralizálás. Egyébként ez a helyes!

Ez volt a magja az Intézetnek. A többi művészeti tevékenység: színjátszás, bábjátszás, képzőművészeti körök voltak, és amit ma úgy nevezünk, hogy pávakörök és táncsoportok, tehát a falusi hagyományoknak a tovább éltetése. Ezeket az elejétől kellett megszervezni. Részben szerencsém volt, mert amikor odamentem, az Intézet 50 százalékban már állt, volt ott egy-két egészen kitűnő ember, akivel aztán nagyszerűen tudtam dolgozni.

Első helyen a szegény öreg Muharajt említtem, akinek a csoportját szétverték, őt magát pedig, aki az egész életét a népi művészetre tette fel, a Fővárosi Operett Színházba helyezték játékmesternek. De hallatlan érdekes, hogy milyen szeme volt az öregnek! A hrucsovi éra alatt egyszer az operett színház egy hosszabb szovjetunióbéli turnéra ment és frenetikus sikere volt. Hruscsov és az egész politikai bizottság fölállva, ütemesen tapsolva énekelte, hogy Gajmasi Peter, Gajmasi Pal.

Feleki, Latabár, Honthy Hanna, meg még sokan mások az utolsó képviselői voltak az autentikus bécsi operettnek, sokkal inkább, mint Bécsben. Hát hogy a fenébe ne volna sikerük? Én az Elemért azzal az utasítással és megjegyzéssel kaptam, hogy nagyon veszélyes národnyik és nagyon szorosan kell fognom. Beszéltem az öreggel, és azoknak a derék párttag munkatársaimnak, akik közvetítették a minisztérium elképzelését Muharajval kapcsolatban, azt mondtam, hogy gyerekek, ez az ember nem egy kanárimadár, akit kalickában lehet tartani, ez az ember egy sólyommadár, akinek csak akkor van haszna, ha szabadon röpködhet. Volt is haszna! Óriási volt, amit csinált az öreg! Óriási!

Persze, nem annyira a személyek felsorolása a fontos, de ha már elkezdjük Muharajval, akkor menjünk tovább, hogy mennyire színvonalas és igényes garnitúrát sikerült összeszednem azon kívül, akik már voltak.

*K.: Ott volt Pór Anna...*

Sz. J.: Pór Anna volt a táncszövetség titkára. Hét évet élt Párizsban, régi illegális társaságban. Pikler Ferinek volt a felesége. Itt nálunk Szentpál Olgánál tanult, és Párizsban is tanult táncolni az akkori színházi élet egyik legnagyobb figurájától. Amikor hazajött, ő alapította meg a Vasas Táncegyüttest, és így lett, mint régi megbízható ember a táncszövetség főtitkára. Most már nyugdíjban van és különböző szaklapokba ír cikkeket dramaturgiáról, táncról.

Nekem az volt az elméletem, hogy a Csérii telepről kell egy ilyen intézménynek a kádereit összeállítani. Az azt jelenti, hogy olyan szemétdombra került ezüstkanalakat kell megkeresni, amik ott megfeketedtek, bepíszkosodtak, de ha az ember Sidollal rendszeresen lepucolja, akkor látszik, hogy igazi ezüst. Ebben az időben ez nagyon használható út volt, rengeteg ilyen piszkos ezüstkanál volt az országban, csak bátran kellett utánuk nyúlni. A káderpolitikám miatt állandóan támadtak, de ez nem nagyon izgatott.

Nézzük csak tovább! A drámai osztály vezetője F. Rác Kálmán, egy második vagy mondjuk inkább, harmadik kategóriájú, nem jelentős író, de egy régi jó újságíró iskolába tartozó, nagyon precíz, nagyon jó vezető képességű, és föltétlenül megbízható irodalmi ízlésű ember volt.

Két osztály volt, az egyik a drámai osztály, amelyik az anyagot állította össze, a másik a színjátszó osztály, amelyik közvetlenül a színjátszókkal foglalkozott. A színjátszó osztá-

lyon kiemelkedő egyéniséget nem tudtam találni. Egész működésem alatt kerestem, de nem sikerült.

De például a bábosztály vezetőjéül valami olajipari trösztnél adminisztrátor minőségéből kapartunk elő egy Szilágyi Dezső nevű fiatalembert. Neki volt az az óriási mázlija, hogy még az én lebukásom előtt áthelyezték a Bábszínház igazgatójává, tehát neki nem kellett elmondani az obligát önkritikát, hogy az ellenforradalmár Széllnek az uszályába került – és ezért töretlen volt a karrierje a Kossuth-díjig. Nagyon kitűnő ember.

A képzőművészeti osztály vezetője Fischer Ernő volt, egy jó második kategóriába tartozó festőművész. Prima munkát csinált, például ő kezdeményezte a híres tokaji nyári tábort, amiről minden évben írnak az újságok.

F. Rác Kálmán beosztottjai között volt Karcsai-Kulcsár, aki azóta is létezik. Vagy Kopányi Ernő, aki a rádió dramaturgja ma is. Szilágyi Dezső mellett dolgozott Hollós Róbertné Sponták Gizi, aki most a Várban van, ezt a gyerekfoglalkoztató dolgot csinálja, a „GYÍK”-ot. Ezekben az emberekben ma is van impulzus, és ma is csinálják a dolgukat. Szóval, sikerült egy nagyon színvonalas és nagyon jó garnitúrát összeszednem.

Az elején azt mondtam, hogy ez egy olyan megbízatás, amitől nem félek, és pontosan tudom, hogy mit kell csinálni. Ezt a „mit kell csinálni”-t három névvel próbálom körvonalazni, helyesebben inkább szimbolizálni: Bartók–Kodály–József Attila. Erre volt fölépítve az én egész szocialista kultúra elképzelésem, a „milyen kultúrát” kérdésben. A lényeg az volt, hogy Reiter auf dem Bodensee alapon lovagoltam egy vékony jégen, amelyik bármelyik pillanatban beszakadhat a lábam alatt.

Két évvel a NÉKOSZ megsemmisítése után, öntudatlanul fölvettem a NÉKOSZ kezéből kivert fátklát, és magasra emeltem. A lényeg nem is annyira a „mit”-en van, hanem a „hogyan”-on, azon, hogy itt emberek önkéntes összefogásán alapuló, kreatív cselekmény jöjjön létre. Erre helyeztem a hangsúlyt. Ez nagyrészt megegyezett a NÉKOSZ-programmal, és nagyon-nagyon megegyezett a Makarenko-féle pedagógiával. És ebből iszonyú harc lett, mert egyrészt azok, akikkel én korábban, pártközponti munkám idején összerúgtam a patkót, elérkezettnek látták az időt, hogy visszafizessenek. Részben Nemes Dezső, de elsősorban Csillag Miklós, a minisztérium akkori zenei osztályának vezetője, akit én szerettem volna leváltatni ama bizonyos zenei vita alkalmával, de Révai egyetlen megjegyzésére Csillag Miklós maradt. És amikor Csillag lett a főnökünk, azonnal elindította a kikészítésemet, úgy hogy ez a hat év az állandó létért vívott harcban telt el.

*K.: Mi köze volt Csillag Miklósnak a zenéhez?*

Sz. J.: Tanult muzsikusként volt, valamilyen hangszeren játszott is. De egy nagyon, nagyon kevésbé elhivatott ember volt arra, hogy egy ország zenei életét felsőfokon irányítsa. Aztán később el is került onnan, és a külkereskedelemből ment nyugdíjba.

Amikor az Intézethez kerültem, megindultak a nagy harcok. Támaszkodtunk ugyan a szovjet példára, de hamarosan rá kellett jönnünk, hogy ez nem lehet igazán sikeres.

Erre egy plasztikus példát szeretnék felhozni: a népművészet szerepe a szocializmus építésében. Itthon volt egy garnitúra, amelyik ezt kereken tagadta, élén Csillag Miklóssal és másokkal. Ők azt vallották, hogy a népművészet a múlt hagyomány, és ennek a jövőben semmi szerepe nincs. De hál' is-

tennek, ott volt a szovjet példa. Jöttek a különböző szovjet ének- és táncegyüttesek, s ezek hozták a maguk orosz népdalait és néptáncait, és tudtuk, hogy a Szovjetunióban a népi díszítő művészeket – Sztálin elvtárs személyes parancsára – 1942-ben hazaengedték a frontról, mert ezeknek nem szabad elesni a csatatéren, ezeknek a hagyományos művészetüket kell továbbplántálni a fiatalokba. Így támaszkodtunk mi erre a szovjet felfogásra. Persze, ez a szovjet népművészet-istápolás is tele volt súlyos ellentmondásokkal. De nekünk még akkor komoly hivatkozási alap és támpont volt, hogy igenis, kell csinálni a népművészetet. De hogy meddig igen, és meddig nem, és meddig szabad elmenni és mikor kell változtatni, e körül éke- len viták voltak. A legnagyobb vita a népművészet, mint forma, új tartalommal való megtöltése volt. A forma az jó, de meg kell tölteni új tartalommal!

Eszembe jut egy példa. Szabó Ferenc elvitt minket a rádióba, bemutatni új zeneműveket. Révai József és Horváth Márton is ott volt, és főként őket kellett paukolni, hogy valamit konyítsanak a zenéhez. Szabó Ferenc többek között leforgattatta a Dalolva szép az élet című filmoperett zenéjét. Azt kérdi Horváth Márton: Mondja, Szabó elvtárs, „ez már tovább van fejlesztve?” „Természetesen”, mondta Szabó, „Dalolva-szép-az-é-let”, csak az utolsó hang esik ki a népdalból, mert: „Er-dő-er-dő-er-dő” ugye, ez a népdal, „Dalolva-szép-az-é-let”, ha így nézem, akkor tiszta népdal, de a következő sor már tovább van fejlesztve, az már nem népdal, az már a továbbfejlesztés. És akkor nagyon meg voltak nyugodva, hogy ezzel most a zsdánovi jelszónak eleget tettek, hogy a népdalból kell kiindulni, de azt tovább kell fejleszteni. Ez a helyes út, ezt csinálja a Szabó elvtárs!

Mi a továbbfejlesztésben nagyon óvatosak voltunk, és azt mondtuk, hogy azon az áron nem fogunk továbbfejleszteni, hogy tönkretesszük azt, ami jó, mert ez elfuserálása lenne a jónak. Óriási csaták voltak hat éven keresztül, amibe én nem akarok itt részletesen belemenni. Hogy a harc „színvonalát” érzékeltessem, Csillag Miklós elvtárs volt az első, aki kifejtette a nyilvánosság előtt azt a nézetét, hogy az új stílusú népdal az mehet, a régi stílusú népdal az nem mehet. Maga a nép azért ejtette el a régi stílust, és azért tette magáévá az új stílust, mert a régi már nem kell neki. És ami a népnek nem kell, az miért kelljen nekünk. Tehát a régi stílus, az tréffi, az új stílus, az köser.

Rendkívül változatos hat év volt ez. Mindjárt az elején Csillagék részéről indult egy vehemens támadás az Intézet ellen. Ott volt már Csillag adjutánsa, a fiatal Vitányi Iván, és ő teljes mértékben benne volt ebben. Becsületére legyen mondva – Józsa Péter és még mások is mondták –, hogy amikor 1973-ban kinevezték a Népművelési Intézet igazgatójának, akkor valami olyasmit mondott, hogy ő annak idején a minisztériumból támadta a Széll vonalát, de ma azért jött ide, hogy ezt a vonalat valósítsa meg, mert akkor is az volt a helyes. Tehát engem így, mondjuk, verba volant apon rehabilitáltak.

Az első nagy támadás kiterjedt mindenre. Fulmináns támadások középpontjába kerültünk, amikor első munkatervünket a minisztériumi Kollégium megvitatta. Nonn György akkor már fontos ember volt a minisztériumban. A színjátszók könyvtárát azért kezdeményeztük, hogy az öntevékeny együtteseknek legyen előadási anyaguk. Ezt 4-5 éves hallgatás után Tamási Áron „Bor és víz” című művével indítottuk. Óriási

ribillió lett belőle, mert Nonn azzal pertraktálta az ügyet, hogy a fasiszta Tamásit kértük föl, hogy megírja a színjátszók könyvtárának az első példányát. A munkatervünkben benne volt Bartók *Miért és hogyan gyűjtsünk népzenei?* című művének a kiadása is. Nem valami különösebben praktikus célból, mert ebben Bartók olyan követelményeket támaszt a népdalgyűjtővel szemben, ami emberileg megvalósíthatatlan, és amit rajta kívül senki nem tudott volna megvalósítani, de még ő is alig.

Felejthetetlen előttem az az eset, amikor Révai mellett Majláth Jolán ült, és amikor erre a kérdésre került a sor – mert ez is vádpont volt –, akkor Révai odahajolt Jolánhoz, és azt kérdezte erről a Bartók könyvről, hogy ez valami národnyik dolog? És Majláth Jolán rávágta, hogy ez národnyik!

Az Intézet belső munkatársain kívül egy hatalmas külsős gárdát is mozgattunk. Was gut und teuer, azt lehet mondani, mindegyik osztálynak volt egy remek hálózata. A zenei osztálynak Kodálytól, Bárdos Lajostól le a legkisebb falusi karmesterig. Rengeteg író és képzőművész is dolgozott az Intézetnek. Mi voltunk az elsők, ahonnan Csohány pénzt vett fel. Az írók közül, amikor csasztuskákat kellett írni a tojásbeszolgáltatásról, Weöres Sanyi is ott ült nálunk, és szülte a csasztuskákat. És még egy csomó fiatal író közreműködött, és csak jóval később vettem észre, hogy az a garnitúra, amelyik az Intézet körül mozgott, fejestehénné tekintett bennünket, és az emlékemben úgy él, hogy a legsúlyosabb ötvenes években két intézmény volt, ahol a szegény, nyomorgó íróknak valami csöppent: a rádió és a Népművészeti Intézet. Nekem ugyan egyáltalán nem az volt a szándékom, hogy jó nagybácsi legyek, az én szándékom a szocialista kultúra volt, de az csak azon a réven valósulhat meg, ha az ember jóságos nagybácsiskodott is egy kicsit.

A harcok és a viták változó hevességgel folytak. A startnál, az első két évben, elsősorban Csillag Miklós támadásainak voltunk kitéve, amikor az Intézet munkájával kapcsolatban a národnyikizmus, az arisztokratizmus, az ébertelenség és más, akkoriban szokásos jelszavak alatt ment a támadás. Révai mindig élesen megleckézettett bennünket, hogy vigyázzanak Széll elvtársék, azon a veszélyes úton vannak, hogy maguk lesznek itt a kommunista népiesek, és ez nem jó. Azt elfelejtette megmondani, hogy mi a jó. A lényeg az, hogy nem hasraesve és térdreesve előtűnk, és nem nekik hajbókolva, hanem keményen előírni, hogy mit csináljanak. De Révai mindig hagyott élni bennünket. Amikor jöttek később a nagy létszám- és költségvetési csökkentések, és a minisztérium alantasi túlságosan élénken akartak belénk mászni, akkor én mindig Révaihoz szaladtam, és el tudtam érni azt, amit akartam. Érdekes, hogy Révai mindig megvédett minket, holott, ha valaki, ő világosan láthatta, hogy én ott tényleg valami mást, mégpedig lényegesen mást csinállok, mint ami az akkori hivatalos művelődéspolitiká volt. Hogy én azt jó lelkiismerettel csinálhattam, az azért volt, mert az ellenfeleim olyan iszonyatosan színvonal alattiak voltak.

Eszembe jut az első kultúrverseny, ami óriási szenzációt keltett, mert a „Gyöngyös bokréta” megszűnése után ez volt az első alkalom, amikor a népi kultúrát tényleg virágzásában állíthattuk színpadra. A pártközpont nem tudott hova lenni a gyönyörűségtől, amikor egy Városi Színház-beli galaesttel végetért ez a kultúrverseny.

Egyszer Nemes Dezső írt egy értékelő cikket a *Népművelés* című lapban, abban méltányolva a munkáskórusok kiváló szerepét többek között a következőt írja, majd nem szó szerint:

„A formalizmus azonban megmutatkozik a kóruséneklésben is, különösen egyes kórusvezetők úgynevezett polifon vezénylési módjában, ami abban áll, hogy a dallamot az egyes szólamok nem egyszerre kezdik énekelni, hanem az egyik kicsit előbb, a másik kicsit később, amiből egy olyan hangzavar áll elő, amiből az ember már azt sem tudja, hogy fiú-e vagy lány.” Hát ebből országos röhej lett, és a következő számban Újfalussy elvtársnak kellett megmagyarázni, hogy Nemes elvtárs ezt a megállapítását nem úgy értette, hogy, hanem amúgy, hogy – és magyarázott jobbra-balra, de az egész szakma csak röhögött rajta.

Virágzásunknak az első betetőzése volt 1952-ben Rákosi 60. születésnapja. Az én javaslatomra fogadták el, hogy Rákosi elvtársat a nép népdallal és néptáncsal ünnepli 60. születésnapján. Az Operában csináltunk egy óriási ünnepséget, amelynek az első felében az operisták ünnepelték Rákosi elvtársat. Svéd Sándor énekelte Szabó Ferenc „Este a táborban” című népdal-kompozícióját, olyan pofával, olyan undorral, hogy minden rá volt írva a képére. Utána jöttek a parasztok és a munkások, de főként a parasztok, és elsőprő sikert arattak. Mondanom sem kell, hogy némi hazugság árán. Akkor én még nem vettem észre, de a munkatársaim, mint például Balla Péter, pontosan tudták a leckét. Egy hívő ember ilyesmit nem tud csinálni, csak az, aki kívülről csinálja. „Megteremtették” az új folklórt, amit szovjet mintára nekünk kellett kitalálni. Rákosi elvtárs születésnapjára új népdalok születtek: „Gyertek lányok, öltözzetek fehérbe, I lintsünk rózsát Rákosi elvtárs elébe” – és ilyenek egymás után. Ezt énekeltek a színpadon és erre táncoltak. A nép szeretett vezérével való összeforrottságát sikerült ezzel demonstrálni.

Ugyancsak az én ötletem volt, hogy már egy évvel előtte a leghíresebb népi díszítőművészek, hímezőasszonyok, pásztorfaragók, keramikusok megkapták az ordrét, hogy dísz tárgyakkal kell kirukkolni Rákosi elvtárs születésnapjára. Ebből volt egy kiállítás és ebből született életem „főműve”, a *Népiünk szeretete* című album, amelyet elejétől végig én írtam, és amelyekben van egy fontos ideológiai rész Rákosi elvtárs nagyságáról. Aztán – ravasz pasas voltam! – Rákosi elvtárs ünneplése mögött elsütöttem összes érveimet a népművészet istápolásával kapcsolatban.

Egy egész más kultúrpolitikát próbáltam megvalósítani, mint ami a hivatalos volt, de azért Rákosi elvtárs 60. születésnapját a Szentháromság iránti szent révületben töltöttem és boldog voltam, hogy olyan szépen sikerült ünnepeltetnem Rákosi elvtársat, amiben még az sem hűtött le, hogy az operaházi díszelőadásra nem engedtek be, mert én „csak” a Népművészeti Intézet igazgatója voltam. Az első nagy protokollon nem szerepeltem, csak a főpróbán lehettem jelen.

*K.: Akkor ez nem ért megalázásként?*

Sz. J.: De, de! És ehhez hozzátartozott az a tudat is, hogy mennyi sok baj van, és ha ezt Rákosi elvtárs tudná!

Ilyen körülmények között következett be 1953. március 5-én Sztálin elvtárs halála. Mélységesen meg voltam rendülve. Amint már mondtam, a Romániából magammal hozott érzés, a repedés a hitben ugyan tovább tágult ezekben az években, de azért a repedezett szobor talpazata, a bázis még mindig a rajongó vallásos hit volt, amelynek földi realizálásában láttam helytelen dolgokat, de az egésznek az elhivatottságában

nem kételkedtem. Sztálin elvtárs halála után azonban nyugtalanító dolgok következtek. Nem sokkal később, július elején, egyik napról a másikra Rákosi elvtárs lemondott, és Nagy Imre lett a miniszterelnök. Én el voltam foglalva a magam dolgaival és nem figyeltem arra, amire a vájtfülűek akkor már fölfigyeltek, hogy Nagy Imrének az Akadémia valamelyik ülésén elhangzott egy előadása, amelyik abban tért el a szokásos akadémiai értekezletektől, hogy bírálta a párt fő vonalát. Ezt én nem vettem észre, ezt csak a bennfentes emberek tudták.

Egy szép napon tehát Rákosi helyett Nagy Imre lett a miniszterelnök, és a parlamenti expozéja óriási feltűnést keltett. Ez a hangvétel valami tilalmas dolognak tűnt. Hogy egy kommunista miniszterelnök arról beszéljen, hogy a „kis magyarok” milyen emberséges körülmények között járjanak iskolába falun, hogy úgy beszéljen, ami kívül esett a szokásos liturgián. Volt valami eretnek hang az egészben. Sokan hallatlan lelkesedéssel fogadták ezt, a mi Intézetünk eufóriában volt, úgy éreztük, hogy vége van annak a buroknak körülöttünk, ami miatt nem jutottunk levegőhöz, hogy végre itt van az emberi hang, amit mi a népművelésben mindig is meg akartunk valósítani. Hát az istenit, mi történt itt, ebben az országban!

Én kétféleképpen reagáltam erre: az egyik az volt, hogy minden öröömöm és megrendülésem ellenére nem mertem hízni Nagy Imrében, mert elmulasztott valami nagyon fontosat a felszabadulás óta megtett utat értékelve: nem méltatta Rákosi elvtárs hervadhatatlan érdemeit. Ez nem tetszett nekem. De az, amilyen drámai hangon szólt az ország életéről, a túlhalt téveszcsésítésről stb., arra indított, hogy most már tényleg nézzem meg, mi is van ebben az országban és főként mi van falun, mert úgy látszik, hogy ezen áll vagy bukik itt minden. Biciklire ültem, illetve föladtam a biciklit Nyíregyházára, és onnan elkezdtem biciklivel járni a környéket.

*K.: Miért nem tetszett neked, hogy Nagy Imre nem méltatta Rákosi érdemeit? Féltél, hogy ebből baj lesz, vagy mert még mindig élt benned a nagy tisztelet?*

Sz. J.: Az utóbbi. Hát Rákosi elvtárs, az Rákosi elvtárs! Emlékezzél csak arra, hogy milyen boldog voltam, hogy a 60. születésnapjára mi csináltuk meg a népművészekkel az ünnepelést. Nekem ez a biciklitúra volt a nagy megvilágosodás. Hatnyolc oldalas leveleket írtam erről az utamról Hegedűs Andrásnak, a földművelési miniszternek, meg Apró Antalnak. Rettenetesen fölbuzgott bennem az, amit most a lengyelek úgy neveznek, hogy megújulás, a hibák kijavítása. De a szájam íze egyre keserűbb lett. Ebben az időben jelent meg Kuczka Péternek egy hosszú versciklusa az Irodalmi Újságban, *Nyírségi napló* címmel. És Darvas akkor kezdte kimutatni a foga fehérjét, amikor megjelent Kuczka verse, és ezt a verset rettenetesen lesújtó kritikában részesítette valamilyen értekezleten. Akkor én odamentem hozzá, és négyszemközt azt mondtam neki: „Te Jóska, én ugyanazon a vidéken jártam és azt mondom neked, hogy Kuczkanak ez a verse rózsavíz a valósághoz képest, egy pisi, egy semmi, ha a valóságot néznéd!” „Jaj, öregem, nem szabad így kiélezni”, csillapított. És akkor kezdődtek az első suttogások, hogy itt valami baj van a nagy perekkel. Nagy Imre a Központi Vezetőségben már olyan dolgokat mondott, hogy több kommunisztát öltünk meg ez alatt az idő alatt, mint a Horthy-rendszer 25 éve alatt megöltek. Ezek kiszivárogtak, és mozgásba lendültek a dolgok.

És amint elhangzott Nagy Imre beszéde, a Népművészeti Intézet körül varázsütésre megváltozott a légkör, egyszerre mindenki barátságosabb lett hozzánk, sőt, ami még soha nem fordult elő, közölték velem, hogy nyaralhatok a párt balatonvilágosi káderüdülőjében, fel vagyok véve a listára.

Ilyen körülmények között került sor az első hivatalos moszkvai utamra. Elhatározták, hogy Moszkvában rendeznek egy magyar iparművészeti és népművészeti kiállítást. Nonn közölte, hogy én leszek a kiállítás delegációjának a vezetője, a tagok pedig Fischer Ödön, Schubert Ernő – az Iparművészeti Múzeum textilosztályának a vezetője – és Kovács Margit keramikus. Erre én azt mondtam, hogy nagyon köszönöm a megbízatást, nem megyek. Mondtam, ez így biztos bukás. Schubert Ernő nagyszerűen ért a textiljeihez, a kiállítás-rendezéshez, ő meg tudja csinálni a textiljei kiállítását, de máshoz ereje nem lesz. Kovács Margit pedig egy kedves öreglány, de egy cérnaszalat nem tud odébb tenni, annyira mulya kis tehetetlen nő, én pedig kiállítás-szervezéshez, rendezéshez hatékony vagyok. Schubert Ernő egyedül nem fogja tudni megcsinálni azt a kiállítást, ebből bukás lesz.

Másnap értekezlet volt a minisztériumban, a miniszter elvtárs jelenlétében. Ott volt Schubert, Darvas, Mihályfi, Nonn stb. – „Széll elvtárs adja elő, hogy miért nem vállalja a kiküldetést.” Előadtam. Kinek van hozzászólása? Schubert elvtárs kért szót. „Elvtársak, a bolsevik azt a szót, hogy lehetetlen, nem ismeri. Ezt meg kell csinálni!” Mondtam, remek, nevezétek ki Schubert elvtársat delegációvezetővé, én kilépek, valaki mást tegyetek a helyembe, minden nagyszerű! Iszonyatos botrány volt, pártfegyelmeivel, kirúgással fenyegettek a pártból, satöbbi. Röhögtem rajta.

Két nap múlva telefon. A Politikai Bizottság úgy döntött, hogy Kovács Margit helyett Domanovszky György, a Néprajzi Múzeum keramikus osztályának a vezetője megy ki a kiállításra, aki állatian dörzsölt kiállítás-rendező. Briliáns kiállítás lett az egészből.

Én ott maradtam három hónapig, mert a kiállítást nem volt szabad magára hagyni. Három hónap nagyszerű alkalom volt arra, hogy alaposan körülnézzek. Mindannyiunkat megkérdeztek, hogy mit akarunk csinálni a három hónap alatt.

Továrís Jevgenyij Mihajlovszki – aki én voltam – megmondtam, hogy a Krupszkajáról elnevezett népművészeti ház központi és területen elhelyezett műhelyeit szeretném tanulmányozni. Akár hiszitek, akár nem, a kiállítás két hónapig volt nyitva, és minden nap sorba álltak az emberek, rendőr volt kivézenyelve, hogy fenntartsa a rendet. Volt az emberekben valami példátlan érdeklődés. A magyar népművészeti és iparművészeti kiállítás nagyon vonzotta őket, mert valami nyugat-európaiságot szagoltak. De azt észrevettem azok között az értelmiségiek között, akikkel összeakadtunk, volt a magyarokhoz való vonzódásukban egy olyan vonás, hogy ezek európai ízlésűek. A nagy Geraszimov, a festő nyitotta meg a kiállítást. A megnyitás előtti éjszaka megjelent Geraszimov elvtárs titkára, hogy a megnyitó beszédhez adatokat gyűjtsön. Tehát nem ő jött el személyesen, hanem a titkárát küldte. A pasast végigvezettem, beszéltem neki a kuriózumokról, ő buzgón jegyzetelt. Másnap a kiállítást a földszinten Geraszimov elvtárs megnyitotta – a kiállítás az emeleten volt, de oda nem ment föl –, aztán mindenkitől elbúcsúzott és elment. Meg sem nézte!

Moszkvában találkoztam Farkas Mihály elvtárral. Amikor ott megláttam, ökölbe szorult a kezem és hányinger vett

rajtam erőt, mert akkor már Farkas Mihályt gyűlöltem és megengedtem magamnak azt a kedvességet, hogy amikor végigment a jelenlevőkkel lejattolni és odaérkezett hozzám, azt kérdezte: „Na, Széll elvtárs, maga meg mit keres itt?” – azt mondtam neki, hogy 35 rubelt naponta. Azt kérdezte, megütöközve: „Nem lesz az sok?” – Mondtam, „éppen meg van fizetve a fenntartási költségem”.

Amikor hazajöttem, egy ideig viszonylag kedvező szelek fújtak. Ugyanis korábban a fő harc a minisztérium és a Népművészeti Intézet között nemcsak abban állott, hogy národnyikizmus vagy nem národnyikizmus, tehát hogy a népművészetnek milyen a felhasználása, hanem sokkal kiélezettebben abban, hogy mit és hogyan. Ez még 1954 előtt volt, amikor én arról beszéltem a kollégiumban, hogy a dolog lényege, hogy önként, egy cél érdekében csoportosuló emberek művészetet akarnak létrehozni, kreatív módon. A kisebb átmeneti réteg pedig annál hatékonyabb, minél kreatívabb. Ezt magyaráztam, és akkor Nonn elvtárs unottan közbeszólt: „Most arról beszélj, hogy mit csináltok a tojásbegyűjtés érdekében!” És akkor mi a tojásbegyűjtés érdekében elkezdünk csasztuskákat csinálni Wcöres Sanyival és más fiatal költőkkel, akiknek már nem emlékszem a nevükre, de érdemes lenne a mai ötveneseket megkérdezni, hogy hányan kezdték úgy a pályafutásukat, hogy csasztuskákat gyártottak a Népművészeti Intézetnek. „Éljenjárom gazdasszonynak / Élentojó tyúkja...” Gyönyörű volt! Ebben az időben a mi ázióink fölfelé ment és kezdtünk virulni.

Kicsit gyanús lett nekem a dolog 1955-ben, amikor a feleségem azt kérdi, hogy megint megkapjuk-e a balatonvilágosi beutalót, vagy szállás után kell nézni? Fölhívtam a minisztériumot márciustól júniusig minden hónapban, és mindig azt mondták, hogy még nem jött vissza a lista a minisztertanácstól. Aztán eluntam, mert a gyerekekkel el kell menni, és ha nem megyünk Világosra, akkor magunknak kell szállást szerezni.

Ebben a periódusban egy harcom volt, mert a tárcának a nagy restrikcíók idején két intézményt kellett volna leadnia, a *Gördülő operát* és a békéstarhosi zeneiskolát. A *Gördülő operát* szívfájdalom nélkül hagytam, gondoltam, az abasári parasztok valahogy csak meglesznek Traviata és Rigoletto nélkül, ellesznek a csasztuskákon, de Békéstarhosért körömszakadtáig, kétségbeesetten harcoltam. A mocskos Csillag Miklósnak azzal sikerült megdumálnia Jánosi Ferit, hogy kétszer annyiba kerül Békéstarhos, mint bármilyen más iskola és nem sikerült meggyőznöm őket arról, hogy három iskola van benne: egy általános iskola, egy középiskola és egy kollégium. A mai zenei élet elképzelhetetlen volna a Békéstarhoson pár év alatt végzetek nélkül!

Ahogy kezdett kialakulni a Rákosi-féle ellentámadás, úgy vált az én helyzetem is mind nehezebbé. Erről az időről van egy pár pregnáns emlék. A Moszkvából való hazajövetelem utáni tavasszal volt a párt kongresszusa. Ezen engem is szerepeltettek, mint tolmácsot, a nyugatnémet delegációhoz voltam beosztva. Farkas Mihály újra Pesten volt. Akkor már kezdtem Vásárhelyi Miklóshoz járni, aki egy emelettel lejjebb lakott, és a nála megjelentekkel is beszélgettem. Tudtam, hogy Miki rendíthetetlen híve Nagy Imrének, neki korábban esett le a húszfilléres, mint nekem.

A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusa döntő fordulat volt az életemben. Kevés olyan dolog volt, amely úgy lehűt

tött volna, mint ez a kongresszus. Itt olyan érzelmi polarizálódás ment végbe, amit nem tudok elfelejteni.

Nagy Imre bácsi, az igazi mamlasz volt. Amikor a kongresszus zárófogadása volt, Imre bácsi bejött, megállt és derűsen szétnézett maga körül. Ha valaki odament hozzá, akkor azzal kedvesen elbeszélgetett, de különben ott állt a sarokban. Rákosi meg bejárta az egész fogadást, az összes termet, és vitte magával karonfogva Fegyoskát, a jakut feleségét, és mindenkihez volt egy kedves szava. Én egy sarokban beszélgettem Sebes Sádival, aki akkor éppen belkereskedelmi miniszterhelyettes volt. Ott állunk, Rákosi odauszik hozzánk, és tréfásan mondja a feleségének: „Látod, ez itt Sebes elvtárs, aki miatt nem kapunk elég zöldfőzeléket.” „He-he-he” – mindannyian röhögünk. „Nem én tehetek róla, Rákosi elvtárs!” – mondja Sebes. „Na, na!” – És megy tovább, és én akkor önkéntelenül azt mondtam, hogy „Te Úristen, micsoda báj tud lenni ebben az öregemberben.” Ahogy ezt magamban kimondtam, ez volt a fordulópont és azt mondtam, az istenit, most már el kell dönteni, hogy ez egy bájos vezér-e, vagy egy nyomorult tömeggyilkos? Hát ez egy nyomorult tömeggyilkos! Ez ne bájologjon itt.

K.: *Ez ilyen lavinaszerűen jött?*

Sz. J.: Igen! Ez olyan volt, mint amikor egy tárgy telítődik elektromossággal, és egy bizonyos mennyiségnél bekövetkezik a kisülés. Eddig a pillanatig tartott, hogy Rákosi nagyszerrű vezér és amellett, ha akar, milyen bájos tud lenni – és amikor idáig eljutottam, hogy „bájos”, ez a képzet, hogy „báj” – robbantotta ki belőlem, hogy ez, ha komolyan végiggondolom, egy nyomorult gyilkos. Az, hogy ekkor hol tartottam, meddig láttam tisztán a Rajk-perben, meddig vettem revízió alá a saját számságomat, nem tudnám megmondani. De eljutottam odáig, hogy Rákosi egy gyűlöletes gyilkos.

K.: *A kulturális élet reprezentánsainak a Központi Vezetőséghez intézett memorandumát 1955 októberében hatvanhárom írták alá. Emlékszel-e az aláírókra? Állítólag Gimes, Harasztí, Losonczy és Vásárhelyi voltak a szövegezők. Így tudod-e Te is?*

Sz. J.: Így tartom valószínűnek. De bennem akkor még az illegális tapasztalatok olyan erősen működtek, hogy eszembe sem jutott volna soha, semmilyen körülmények között megkérdezni, hogy ki szövegezte. De már akkor is, meg most is, a helyzet ismeretében a dolgokra visszakövetkeztetve, 90 százalékos valószínűséget adok arra, hogy ők voltak a szövegezők. A 60 aláíróra vonatkozóan még csak hozzávetőlegesen sem tudnék listát megnevezni. Major Tamást tudom biztosan, ő azért maradt emlékezetes, mert ő volt az első kiugró. Az írók közül természetesen Háty, Déry, Zelk, Sebestyén Gyuri a Magyar Nemzettől, Méray, Aczél Tamás és még nem tudom, kik.

Amikor az Irodalmi Újság ezt a Memorandumot egy évvel a keletkezése után közölte, akkor bennem is az a kérdés fogalmazódott meg, hogy ebből miért csináltak ekkora gezereszt? Hát ez semmi, ez egy teljesen pártszerű megnyilatkozás. A Memorandum rendkívüli elvi keménysége lép meg, olyan fokú demokratizálódást tételez fel a párton belül, amelyről azóta tudjuk, hogy képtelenség. Olyan konkrétumokban például, mint az előzetes cenzúra leépítése, azoknak az embereknek az eltávolítása, akik adminisztratív eszközökkel élnek, és így tovább.

K.: *Feltéve, hogy az itt emondottakat majd valaha „unokáink látni fogják”, jó lenne, ha a Memorandumban említett egy-két konkrétumra még visszautalnál, mint például az Ember tragédiájának vagy a Csodálatos mandarin emlékezetes bemutatójának visszhangjára.*

Sz. J.: Arra emlékszem, hogy az Ember tragédiájáról Lukács Györgynek volt egy nagyon csúnya kritikája. Megindult egy koncentrált támadás nemcsak az akkori értelmezés, hanem globálisan az egész mű ellen. Gyuri bácsi azt mondta, hogy ez egy másodrendű alkotás, egy jelentéktelen mű, Goethe-epigonizmus. Ennek a Szabad Népből megjelent írásnak a következménye óriási fölhördülés volt, a darabot a falanszter-jelenet miatt levették a műsorról, mert kommunistaellenes provokációt láttak benne. Nota bene, el nem tudom képzelni, hogy Major Tamás, akár 1956-ban is kommunistaellenes jelenetet rendezett volna a falanszter-jelenetből.

Voltak persze provokatív ízű előadások. Például a III. Richard bemutatásakor az ember úgy érezte, hogy a Rajk-ügyről van szó, a Galilei pedig a koncepciók perekre való visszautalás érzetét keltette, de azért ezekkel akkor úgy voltunk, mint Mórnicka, akinek mindenről „az” jut az eszébe. Élénken emlékszem, hogy 1956-ban mindenről a koncepciók perék és a kommunisták kiirtása jutott az ember eszébe.

Aktivitásom két pólusa, ami körül akkor a tevékenységem forgott, egyrészt a Népművészeti Intézet helytállása az új szakaszban, a Rákosit leváltó ellentámadásban, a másik pólus pedig a belső megújulást akaró revizionista mozgalomban való részvételem.

Ebben az időszakban az Intézetre rettenetes nyomás nehezedett. Újabb létszámcsoökkentéseket rendeltek el, a tárcára hét százalék költségvetési és létszámcsoökkentés volt kiróva. Nonn, aki az egész rákosista támadásnak a fő szervezője volt népművelési vonalon, a Népművészeti Intézetre harminc százalékos csökkentést irányzott elő és kijelentette, hogy fel kell oszlatni az Intézet zenei osztályát, és a munkát átadni a Zeneművész Szövetségnek, fel kell oszlatni a drámai és színjátzó osztályát, és a munkát átadni a Színházművészeti Szövetségnek, satöbbi. Nonn meg akarta semmisíteni az Intézetet. Akkor a Memorandum ügyében már megvolt a KV-határozat, amelyik ezt elítélte, nekem pedig az Intézet megmentése lebegett a szemem előtt.

K.: *1955. október 31-én kelt egy leveled Andics Erzsébethhez, az MDP Tudományos és Kulturális osztályának vezetőjéhez. 1956. január 9-én kelt egy leveled, ugyancsak neki. 1956. január 19-én kelt egy leveled Szalai Bélához, a KV titkárához, amelyben tiltakozol az ellen, hogy Nonn György levált a Népművészeti Intézet igazgatói posztjáról. 1956. január 20-án levelet írtál Kis Károlyhoz, a Központi Ellenőrző Bizottság elnökéhez és Hollós Ervinhez, a DISZ KV titkárához, amelyben Szécsi Andrásnak a Népművelési minisztérium kollégiumán elhangzott felszólalását teszed kifogás tárgyává.*

Sz. J.: Ezek mind csak ízelítők abból az elkezeredett csatából, amit az Intézet megmentéséért folytattam. Sokkal több dokumentum van még nálam. De kezdjük egy kicsit előlről ezt a párhuzamos csatát egyrészt a revizionizmus és a Memorandum, másrészt az Intézet körül. Azt említettem, hogy Nagy Imre megjelenésekor az Intézet egyszerre hátszelet kapott a vitorláiba, ami addig még soha nem történt meg. De ez a hát-

szél egyszermind azt is jelentette, hogy alaposan revízió alá vettük addigi munkánkat, amire addig nagyon büszkék voltunk, mert úgy éreztük, hogy a helyes szocialista művelődéspolitikai alapelveket kezdtük megvalósítani Nemes Dezső és más minisztériumi korifeusok ellenében, de a vizsgálódásunk multhatatlanul önkritikus jelleget is öltött. Föl kellett fedeznünk olyan megdöbbentő dolgokat, hogy 1949 és 1952 között felszámolódtak a magyar munkásénekkari kultúra. Felszámolódtak azok a munkásdalegyletek, amelyeket a tízes és a húszas években alapítottak, és amelyek végig kibírták a Horthy-rendszer egész nyomását. Ezek nem voltak harcos kommunista szervezetek, de munkásszervezetek voltak, jó munkáshagyományokkal. Ezeket felszámolták, amikor véget vetettek az énekkari autonómiának és bepréselték valamelyik üzemi kultúrosának a diktatúrája alá, és a párt mindennapi céljait -- a tojásbegyűjtéstől a fásításig -- kellett nekik szolgálni és alátámasztani, azután temetéseken részt venni, élmunkáskitüntetésekkel elénekelni a „Zöld a segged elvtárs”-t, satöbbi. Tehát azokat, akik 20–25 éven keresztül meglehetősen politikai nyomás ellenére dolgoztak, sikerült 3–4 év alatt felszámolni. Ilyen kérdéseken kegyetlenül rágódtunk és rájöttünk arra, hogy amit mi csináltunk, mégiscsak diktatúra, gleichschaltolás volt. Mai szemmel visszatekintve nem lehetett másképp, mint hogy a hivatalos művelődéspolitikai bizonyos negatív jelenségeit is a magunkévá tettük.

Tehát, amikor fölfelé ment az ázsiónk, eljutottunk a nagyon komoly önvizsgálathoz, és kezdtük kidolgozni egy valóban demokratikus tömegkultúra és népfelvilágosítás alapjait, ami iszonyatos szakszervezeti és DISZ-ellenállásra talált. Amikor mi azt akartuk, hogy az énekkarok és a színjátszók legyenek autonóm, független szervek, felháborodottan tiltakoztak, és amikor kezdett kibontakozni a Rákosi-féle ellentámadás, majd Nagy Imre megbuktatása, akkor egyik napról a másikra az Intézet az üllő és a kalapács közé került, és a Prügelknabe-ja lett az egész népművelési vonalnak. Gyülekeztek a viharfelhők az Intézet felett, ami abban csúcsonyult ki, hogy 1955 végén az Intézet megszüntetése került napirendre.

*K.: Január 25-én zajlott a Szabad Ifjúságban a vita „Tisztazzuk ifjúságunk nevelésének égető kérdéseit” címmel. Ehhez te is hozzászóltál, mint a Népművészeti Intézet igazgatója, „Egyéni kívánalmakra felépülő közösséget” címmel. Azt írod, olyan közösségekre van szükség, mint a Közgazdaságtudományi Egyetem táncsoportja, amelynek leánytagjai olykor varrodébutánt szerveznek, funókra van szükség és – idézem – „bármennyire nagy hibái voltak is a NÉKOSZ-nak és a cserkésznek, ami jó volt náluk, azt vegyék át tőlük a mi DISZ alapszervezeteink is”. Nyilvánvalóan nem akkor született ez a gondolat.*

Sz. J.: Egyrészt táncházakat követeltem, amiről nem tudtam, hogy táncház lesz, másrészt a NÉKOSZ-hagyományokat.

*K.: Hollós Ervin, a DISZ KV titkára január 17-én írt egy belső feljegyzést Farkas Mihálynak, s ebben bejelenti, hogy a Népművészeti Intézet két anyagban a cserkész- és levante-mozgalmakat próbálja igazolni. Farkas Mihály január 20-án felszólít téged, hogy miért foglalkozik a Népművészeti Intézet a cserkész- és levante-mozgalom dicsőítésével, a MADISZ és a MINSZ bírálataival. Tárgyilagosan meg kell jegyezni, hogy Hollós Ervin denunciaciójában nincs szó a MADISZ-ról és a MINSZ-ről, ezt már Farkas tette hozzá. A Farkas-féle levél tájékoztatást és magyarázatot kért tőled?*

Sz. J.: Farkas volt akkor a kulturális ügyek legfőbb figurája a pártban. A KV titkára volt, a Népművészeti Intézet is hozzá tartozott. A népművelésügynek akkor Darvas József volt a minisztere. Szegény Jósának – Isten nyugosztalja – ez volt talán élete legsötétebb periódusa. Mindent kiszolgált, az egész rákosista revíziót támogatta, velem kapcsolatban pedig minősíthetetlenül viselkedett. Volt egy periódus, közvetlenül a megbuktatásom előtt, amikor egy országos értekezleten valaki azt magyarázgatta, hogy én mindenképpen ellenség vagyok, de szerencsére az Intézet munkatársai ellenemre is egy jó népművelési politikát csináltak. Darvas ezt a hozzászólást a zárszámban alátámasztotta. Ezek a momentumok többé-kevésbé magyarázzák, hogy mi volt az oka, hogy a Memorandum ügyében végig álltam a harcot, és a nyomások ellenére elég goromba levélben indokoltam meg, hogy miért értek egyet a Memorandummal és miért nem vonom vissza az aláírást. Amikor aztán párthatározat született, amely elítélte a Memorandumot, akkor végül is a Kovács Istvánnak írt levelemben visszavontam az aláírást, és próbáltam menteni az intézetbeli pozíciót. Ez nem sikerült, de úgy nem sikerült, hogy én mégis a legnagyobb reményekkel távozzam az Intézetből. Ennek a szépségét még elmondom.

Amibe konkrétan belebuktam, az a Kodály születésnapjára hangverseny volt. Ezt minden év decemberében megrendeztük a Zeneakadémián. 1955-ben nekem volt egy ötletem. A rádióban elhangzott egy új Kodály-mű, a Zrínyi szövege. A hajam egy kicsit az égnek állt, mert Zrínyi „Török Áfium elleni orvosság”-ának az elejéből és a végéből volt összeállítva és montírozva a szöveg. Arról szól, hogy imhol az veszedelem, imhol az szörny, amelyik kitért szájjal be akar kapni, kitért szájjal ront rád, föl akar falni, szét akar taposni, ha nem harcolunk minden erőnkkel, végünk van, vagy pedig menjünk el Brazíliába, ahol van még sok föld és a portugál királytól kérjünk letelepedést és hagyjuk itt ezt az átkozott részét a világnak, ahol nem tudunk megküzdeni a sáttánnal, most pedig együtt énekeljük el Deborah imáját, amely a szabadság imája. Ezt a Kodály-művet nem nagyon szokták előadni, de valljuk meg, ez nem is a Psalmus Hungaricus. Éz az öreg Kodálynak egy sokkal halványabb és sokkal kevésbé impulzív műve. Minthogy egy nagy apparátust megmozgató műről volt szó, most nem azt csináltuk, hogy egy-két tucat amatőr kórust fölléptetünk Kodály-darabokkal, hanem itt egy profi együttest kellett összeállítanunk. A bariton szólista Palló Imre volt, élvonalbeli zenekart és karmestert kellett találnunk. Ez komoly előkészületeket igényelt. Én óvatosságból fölmentem a frissen rehabilitált Kállai Gyulához, aki akkor a miniszterhelyettesem volt. Megkérdeztem, hogy van-e ellene kifogása. Mondom neki, hogy egyesek szerint utalások, felhangok vannak, amit úgy lehet venni, mintha... stb. Azt kérdi Kállai: „Miféle szöveg ez?” – Mondom, Zrínyinek a Török Áfiumából van kivéve. „Semmi változtatás nincs benne?” – Mondtam neki, hogy elhozom Zrínyit és elhozom a partitúrát. Elvittem, összehasonlítottam, megállapítottam, hogy teljesen a Zrínyi szövege és azt mondta, csináljátok nyugodtan. 1955 decemberében megcsináltuk, és az eredmény az volt, hogy rövidesen hivatott Andics Erzsébet és a szememre hánytta, hogy ellenforradalmi agitációt csináltam a Kodály-ünnepségen. Azzal védekeztem, hogy Kállai elvtársnak bemutattam az egészet. A válasz körülből az volt, hogy sikerült átvernem a mafla Kállait. Azt mondta Andics: „Nekem a Kállai-ügyről tudnom kellett volna”



-- és le vagyok váltva az Intézet éléről. Jellemző az akkori helyzetre, hogy azzal búcsúztam el Andics Erzsébettől, hogy legyen nyugodt, leszek én még a Népművészeti Intézet igazgatója, amikor ő már nem lesz sehol. Ez körülbelül igaz is lett.

A határozat szerint a kisebb jelentőségű Múcsarnok igazgatói székébe kerültem. Agresszív és kemény verekedések, nehéz lovassági kardokkal való vívás után nem a szemétdombra dobtak, hanem egy kővedet jelentő pozícióba tettek. Szinten maradtam tehát, és a két igazgatói fizetés között adódó különbséget is pótolták, mégpedig maga Mihályfi Ernő, mint miniszterhelyettes, akinél óvatosabb pecsovicot el sem lehet képzelni, de itt buzgólkodott és igyekezett nekem pótlékot szerezni, mégpedig úgy, hogy instruktor lettem a HISZÖV-nél, ahol ezeket a népművészeti, iparművészeti dolgokat csinálják.

Amire nagyon büszke voltam az az volt, hogy Balog Andris, a Kertészeti Egyetem tanára ötlete alapján a Múcsarnok megrendezte a „Kertészet a magyar festészetben” című kiállítást. És hosszú-hosszú évek után először lehetett látni a Múcsarnok falán Márffy Ödönt és Csontváryt. Én voltam az első, aki 1949 óta Csontváryt akasztottam a falra. Úgy, hogy ott sem nyugodtam.

Aztán folytak a csaták tovább, és 1956 júliusában vagy augusztusában behívtak a minisztérium kollégiuma elé, ahol ott volt az összes miniszterhelyettes, főosztályvezető, és a napirend egyik pontjaként Széll elvtárs igazságának az elismerését tűzték ki. Darvas Jóska rezgő hangon mondta, hogy sok harcunk volt Széll elvtárral, de az események minden tekintetben és minden kérdésben Széll elvtársat igazolták, és a magam részéről csak azt teszem hozzá, hogy soha többé ilyesmi. Könyves szemmel megcsókolta és azt mondta, hogy szeptember 1-jétől megint a Népművészeti Intézet igazgatója leszek.

*K.: Ez tehát Rákosi leváltása után volt. Mennyi időt töltöttél a Múcsarnok igazgatói székében?*

Sz. J.: Fél évet. Rákosi bukásával megtörtént valami, ami a kommunista világban még soha nem történt meg: egy vezető belebukott a dologba. Nyilvánvaló, hogy nem fogják máról holnapra rehabilitálni Nagy Imrét, vagy nem fogják feltámasztani a halottaiból Rajkot, de azt visszacsinálni már nem lehet, hogy megbukott egy első titkár a gázságaival.

A forradalom alatti tevékenységemet majd külön mondom el, most befejezem „becses személyem” és a Népművelési Intézet kapcsolatának a történetét.

Nekem november negyedikén a parti befejeződött! Ezekben a napokban került nyilvánosságra az MSZMP felhívása, hogy február 15-ig lehet felvételre jelentkezni az MSZMP-be. Aki február 15-ig jelentkezik, annak rendben lesz a párttagsága, aki nem, az nem tagja a pártnak. Akik nyilvánosan széttépték meg elégették a tagsági könyvüket, azok most siettek jelentkezni s nem firtatják, nem piszkálták a dolgaikat.

A napra már nem tudok emlékezni, csak a helyre és a hangulatra: az Intézet folyosóján mentem egyik szobából az irodámba, és a folyosón menve lehullott a húszfilléres. Hát miért gyötröm én magam? Hát nem fogok jelentkezni! Mit kell itt gyötrődni? Megszabadulok életem legnagyobb terhétől! S olyan boldogság vett rajtam erőt, olyan megnyugvás, mint Szent Pálnak az isteni kinyilatkoztatáskor. Hogy ezt kell tenned, és akkor az igaz úton jársz! Hogy több évtizedes kínlórástól, önmagamon való erőszaktetelektől, mindentől megszabadulhatok: nem fogok jelentkezni!

Ezt intézeti összerétekezleten rövidesen közhírré is tettem, megmondtam, hogy én nem jelentkezem, de ezt ne tekintse senki követendő példának, nekem olyan személyes okaim vannak, amelyek miatt nem lehetek a párt tagja, amelyekkel a jelenlévők közül egyedül állok. Céloztam arra, hogy a legkövetlenebb barátaim sorsa akadályoz abban, hogy belépjek a pártba, de mindenki a saját lelkiismerete szerint döntött! Azt is tudtam, hogy ezzel az Intézettől meg kell válnom. Nagyon nagy volt a kétségbeesés, Muharay rettenetesen odavolt, bejött hozzám, s ő olyan ember volt, aki az érzelmeit ritkán mutatta ki, de akkor kétségbeesetten azt kérdezte: „Tisztában vagy-e azzal, hogy mi lesz az Intézet sorsa?” – „Az Intézetre majd megpróbálunk vigyázni!” – mondtam –, „de most olyan helyzetben vagyok, hogy ezt ne követeljétek tőlem, én most nem léphetek be a pártba!”

Lajtha László is bejött hozzám, magán kívül volt. „Meg vagy te örülve? Mi lesz ebből az országból, ha a tisztességes kommunisták azt a barom magatartást veszik át, amit te?” „A tisztességes embereknek a pártban a helyük, menteni kell a menthetőt!” Lajthának próbáltam megmagyarázni, hogy miért nem léphetek be a pártba.

Hamarosan behívtak a párt káderosztályára, amelynek a vezetője Földes László volt, helyettese Lakatos Éva. Hosszú beszélgetés volt, több óráig tartott. Az első szakasz az volt, hogy itt az ideje az önkritikának. Mondtam „oké, segítsetek, amit hibáztam, azt hajlandó vagyok megönkritikázni!” – Földes megkérdezte, hogy „Melyik Petőfi-köri ülésen szóltál hozzá?” – Mondtam, egyikén sem. – „Melyiken vettél részt?” – Mondtam, egyikén sem. Rettenetesen meg voltak lepődve.

Elmagyaráztam nekik, hogy én nem ott szeretek fölszólalni, ahol a többség nálam egy vagy több fokkal radikálisabb, hanem ott, ahol én vagyok a legradikálisabb, és a többség nálam lényegesen konzervatívabb. Én a kerületi pártbizottság ülésein, aktívakon szólaltam fel, és támadtam Kovács István és Horváth Márton személyén keresztül a párt vezetését. Ezt tehát le kellett venni a napirendről. Aztán még próbálkoztak ilyesmivel, de nem ment! Október előtt csak olyan szerepeim voltak, mint a Memorandum-aláírás, amit akkor nem lehetett kriminalizálni.

Ezek után jött a bomba. Földes kihúzta a fiókját, kivett belőle egy iratot, letette elé, s megkérdezte, hogy ismerem-e? Kezdem olvasni, s mondom, hogy nem. Egy büntetéseltörlesztés kérvény, rehabilitációs kérvény volt a Kúriához, valamikor 1939–40 tájáról. Az enyém! Olvasom, olvasom, s azt mondom, hogy nem ismerem. „Hát a te neved szerepel alatta!” – mondja Földes. Megnézem, tényleg az én nevem szerepel alatta. S akkor eszembe jutott, hogy mi is történt. Volt egy nagyon kedves ügyvéd, aki 1939-ben vagy 1940-ben felvetette, hogy mi lenne, ha kérném a rehabilitálásomat? Erre én azt kérdeztem, hogy „ugye ez azzal jár, hogy nekem meg kell bélyegeznem a kommunizmust?” – „Igen” – mondta ő –, „ez azzal jár, hogy szentül megfogadod, hogy minden kapcsolatod megszakítod, mert rájöttél, hogy...” satöbbi satöbbi. Mondtam neki, hogy én ezt nem csinálom. „Ilyen árat én nem fizetek.” Erre az ügyvéd tudtom nélkül beadta. Mondom Földesnek, nézd meg, itt van-e az aláírásom vagy nincs? Tényleg nem volt ott, csak a nevem volt odagépelve. Mondom nekik, hogy ezt az ügyvédem a tudtom nélkül csinálta meg. Ezzel is próbáltak revolverezni!

K.: Ez már egy koncepció per előkészítése volt a Kádár-korszakban!

Sz. J.: Így van! Mindez 1956 december végén, 1957 január elején volt, tehát az államvédelmi apparátus két hónap alatt talpra tudott ugrani s elő tudta venni az aduit, produkálta az adatokat! Merthogy megvolt a dossziém!

K.: Vagyis nem igaz, hogy az ÁVH iratait megsemmisítették!

Sz. J.: Ha ezt az iratot 1949-ben vagy 1950-ben veszik elő, amikor esedékes volt a lebuktatásom, akkor természetesen úgy merült volna fel, mint az általam beadott kérvény.

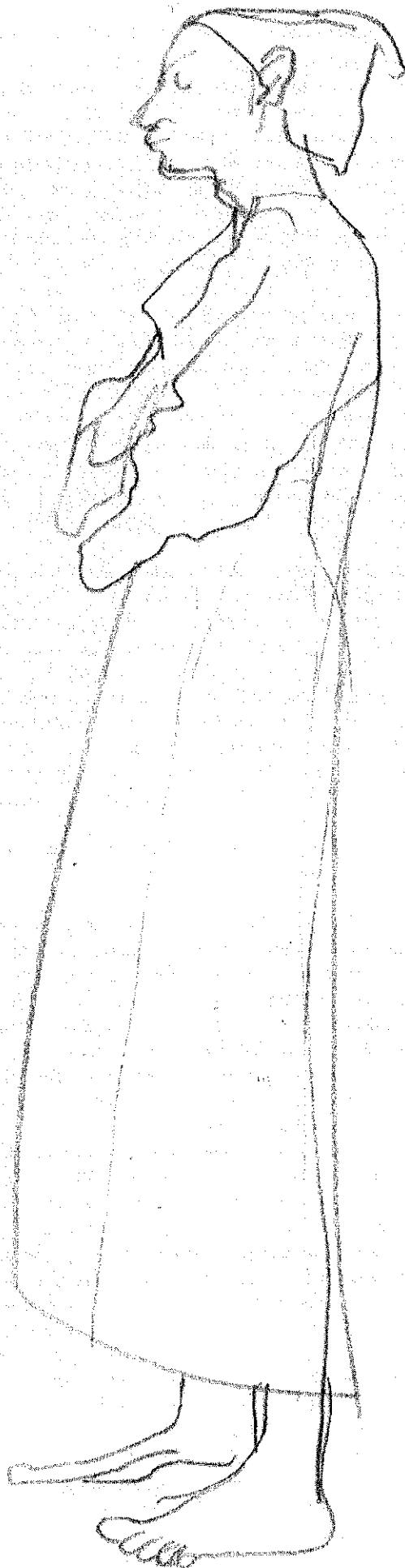
A beszélgetés harmadik része – akkor már Földes visszahozta az iratot a fiókba – azzal kezdődött, hogy egy ilyen megbízható, minden tekintetben intakt elvtársnak a pártban a helye. S erről kezdődött egy nagyon éles vita.

Nekem tényleg erősen idealista elképzeléseim voltak a kommunista pártról. De azt is meg kell mondanom, hogy amit a kommunista párt az elmúlt években produkált és produkál ma is, az nemhogy a naiv idealizmussal, de a minimális erkölcsiséggel sem egyeztethető össze. Erről vitatkoztunk egy ideig, s a végén bepörögtem és azt mondtam: „Nézzétek, ti engem becsukhattok, a börtönbe bevihettek, de a pártba engem többé nem fogtok bevinni, ezt vegyétek tudomásul!”

Ezután a beszélgetés után a helyzet úgy alakult, hogy Földes megfogadta az én bölcs tanácsomat és becsukott, Lakatos Évával viszont életre szóló jó viszonyba kerültem. Azóta is becsül engem, s érzem, hogy nem csak egy szürke pont vagyok az ő szemében. Hát ez volt az én be nem lépésemnek a rövid története.

Ezek után kijelentették, hogy mint párton kívüli, nem maradhatok az Intézet élén. S most következett az érdekes fordulat. Megint Nonn György volt a minisztériumban, és egy újabb nagyon hosszú csatát kellett megvívnom vele, mert véleményem szerint túl illusztris munkaköröket ajánlott fel nekem. Azt akarta, hogy menjek el igazgatóhelyettesnek a Néprajzi Múzeumba, és én kétségbeesetten tiltakoztam, és azt magyaráztam neki, hogy párttag koromban sikerült az életemet úgy rendeznem, hogy sosem voltam káder, sosem ültem műveletlen hülyeként kiváló szakemberek élén, hanem mindig olyan munkakörben voltam, ami a képzettségemnek megfelelt. Igaz, hogy én a Népművészeti Intézetben humorral azt szoktam mondani, hogy itt két ember van, akinek nincs szüksége tudományos képesítésre: a portás meg az igazgató, de a többi mind legyen képesített szakember. Az Intézetben a művelődéspolitikai koncepciómat a szakemberek teljes mértékben elismerték. Én hoztam szóba a Széchenyi könyvtárat, ahol Waldapfel Eszter volt a megbízott igazgató, s először ott is valami magasabb besorolást kínáltak fel nekem, végül tudományos főmunkatársi besorolást kaptam. Mondtam, „nagyszerű”. Ezzel a kóvednek is eleget tettünk és az én kívánságaimnak is, minden rendben van. Így lettem két évig, letartóztatásomig, tudományos főmunkatárs az Országos Széchenyi Könyvtárban.

A Széll Jenő-interjú 1981-82-ben Hegedűs B. András, Kozák Gyula és Szabóné Dér Ilona készítette. Az interjú terjedelme 804 oldal, amelyet egy dokumentumkötet egészít ki. Az interjú az 56-os Intézet Oral History Archívuma őrzi, s az tudományos kutatók számára hozzáférhető.



## A SZOCIO-KULTURÁLIS ANIMÁCIÓ OKTATÁSA ÉS GYAKORLATI ALKALMAZÁSA MAGYARORSZÁGON\*

Mi is az animáció – tette fel a kérdést 1983-ban a Művelődéskutató Intézet Kultúra és Közösség című folyóiratában a francia kulturális és művelődési intézményeket elemző szerző, Udvardi Lakatos Endre.<sup>1</sup> Mi is az a szocio-kulturális animáció? Mik a magyar adaptáció specifikumai? Mi az oka annak, hogy a 80-as években a hazai ifjúsági klubokban, művelődési otthonokban dolgozók közül többen és jobban tudtak válaszolni erre a kérdésre Magyarországon, mint most a kilencvenes években? Ezekre a kérdésekre keresem a választ, s tanulmányom tárgya leginkább egy olyan frissen restaurált műtárgyhoz hasonlítható, amelyet az eredeti darabok hiánya miatt stilizált, újonnan legyártott elemek hozzáadásával alkottak újjá.

### Mi is az a szocio-kulturális animáció?

Az animáció (animation) és az animátor (animateur, animatrice) a 60-as években váltak általános használt szakkifejezésekké a frankofón országokban.<sup>2</sup> A szocio-kulturális animációnak (animation socio-culturelle) nevezett mozgalom Franciaországban alakult ki, s hamarosan más európai országokban, Belgiumban, Svájc és Hollandia bizonyos területein, valamint kanadai közvetítéssel az Egyesült Államokban is elterjedt. Az egyik első, H. Théry és M. G. Lagrange által 1966-ban publikált meghatározás szerint „...minden animáció, ami elősegíti az egyének vagy csoportok közelkedését egy aktívabb és kreatívabb életmódhoz, fokozza alkalmazkodó képességüket, kommunikációs készségeiket, s ezzel segíti a közösség életében való részvételt, hangsúlyozva a résztvevők egyéniségét és függetlenségét.”<sup>3</sup>

A magyar szakirodalomban a 80-as években jelentek meg először definíciók. Az Andragógiai értelmező kézikönyvtár, amelyet a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Budapesti Szervezete és Budapest Főváros Tanácsa Művelődésügyi Főosztálya adott ki 1982-ben, Harangi László és Magyar Edit az alábbi meghatározást adta: „animálás – ösztönzés, lelkesítés a nevelésben, szociális gondozásban, közösségfejlesztésben. A közösségi igények tudatosodását segíti, és annak saját erőből történő kielégítésére ösztönöz. Fő módszere a kezdeményezés, tanácsadás, katalizálás (összehoz személyeket, de a találkozásban személyesen nem vesz részt)”<sup>4</sup>

A mozgalom gyökerei Franciaországban a népoktatás (education populaire) 19. századi történetéhez nyúlnak vissza. Eredetileg a népoktatás mozgalma az alsóbb néprétegek tanulási lehetőségeinek kiszélesítését, valamint a kötelező és egységes általános iskolai oktatást tűzte ki célul. Az 1881-ben illet-

ve 1882-ben bevezetett, az alapfokú oktatást ingyenessé, és kötelezővé tevő törvények ezeknek a korábbi törekvéseknek teremtették elő a jogi feltételeit. Így a népoktatás a továbbiakban az iskolás korú gyerekek tanórán kívüli munkájának és az esti iskolákban járók szociális és kulturális tevékenységének megszervezését, valamint a felnőttoktatást fellendítését tekintette új céljának. Később a népoktatás a civil szervezetek megsokszorozódása révén fejlődött tovább, s ezen szervezetek közös célja a munkásosztály megnyerése és felemelése volt. Nagyon tág és nehezen körülhatárolható az a tevékenységcsoport, amelyet a népoktatás átfogott Franciaországban. Minden olyan nem szakmai jellegű csoporttevékenység beletartozott, amelyiknek társas, sport vagy intellektuális jellege volt, nem az otthonhoz, az iskolához, vagy a munkahelyekhez kötődött, és bármelyik korosztály űzhetette.

Az 1936-os év jelentős dátum volt a népoktatás történetében, ugyanis a hatalomra kerülő baloldali Népfront koalíció megnövelte a munkaszüneti napok számát és lerövidítette a munkaheteket. Továbbá kidolgoztak egy olyan átfogó programot is, amely a fiatalok és felnőttek hasznos szabadidő-eltöltési szokásainak fejlesztésére irányult.

A második világháború után a népoktatás a munkások oktatásában vállalt komoly szerepet. Sok értelmiségi felismerte a munkások kulturális hiányosságait, s úgy vélték, hogy az 1940-es világháború vereséghez nagy mértékben hozzájárult a társadalom megosztottsága, valamint az iskolarendszer állapota. Újrafogalmazták a népoktatás célkitűzéseit, amelyet a szocio-kulturális animáció mozgalma teljesített ki a hatvanas, hetvenes években. Ezek a célkitűzések az alábbiak voltak: – Az egyéni önmegvalósítás segítése a társas együttlétben és a kulturális, valamint a szabadidős tevékenységen keresztül. – Az emberek közötti együttműködés és az egyéni felelősségérzet kialakításának előmozdítása. – A társadalmi osztályok közötti távolság és a társadalmi hátrányok csökkentése. – A szociális helyzet, valamint a műveltségi szint javítása. Az 1958-ban megalakult ötödik köztársaság újabb lökést adott a mozgalomnak. A De Gaulle-kormány a francia nemzeti egység és nagyság megteremtését a fejlett gazdaság és az ehhez szükséges modern társadalmi intézmények, többek között a népoktatás révén kívánta elérni. A népoktatásban tevékenykedők továbbra is kitarítottak azon korábbi elv mellett, hogy az állam nem avatkozhat be közvetlenül az egyes tevékenységekbe. A népoktatás irányítása így továbbra is a civil szervezetek kezében volt, de a civil szervezetek anyagi kiszolgáltatottsága miatt az állami irányítás egyre nagyobb lett. Bár alapelv volt, hogy a helyi közösségek tagjai irányítsák a közösségeket, a 60-as évek közepéig az állami felügyelet és támogatás még mindig elsősorban Párizshoz, a fővároshoz kötődött. A kormány új politikájának hatására kezdődött el a helyi hatóságok, közösségek szerepvállalásának ösztönzése.

A hatvanas évektől kezdték el használni a népoktatás helyett a szocio-kulturális animáció fogalmát. Nincs egységes álláspont arról, hogy mit is jelent pontosan a szocio-kulturális animáció, s hogy mi volt a névváltoztatás háttérében. Az új elnevezés bevezetése taktikai és politikai okokra vezethető

\* Az előadás elhangzott a Nyitott Képzések Egyesület Szocio-kulturális animátorok képzései címmel megrendezett francia-magyar nyitott szakértői kerekasztalnál 1996. októberben, Budapesten

<sup>1</sup> Udvardi Lakatos Endre (1983): Mi is az animáció? Kultúra és Közösség, 2. sz. 88-89 p.

<sup>2</sup> Animáció, latin szó, jelentése élénkség, melegség, buzdítás, bátorítás. Animátor: valaminek a létrehozója, mozgatója, lelkesítője, buzdító személy. Latin szótár, Akadémiai Kiadó.

<sup>3</sup> Théry, H., G. Lagrange, M. (1966): Equipier et animer la vie sociale. Centurion, Paris. 174

<sup>4</sup> Andragógiai értelmező szótár

vissza. A népoktatás kifejezést már korábban sem tartották megfelelőnek egy iskola-ellenes mozgalom megjelenésére, mivel az oktatás szó szorosán összekapcsolódik ezzel az intézménnyel. A változás politikai oka az volt, hogy a népoktatás kezdettől fogva a nép, illetve a munkásosztály fejlődését kívánta szolgálni az oktatás eszközeivel. A mozgalomnak ez a korábbi, politikai jellege nem volt összeegyeztethető a gaulleista politikával, amely a szocio-kulturális animáció szerepét nem az osztályhoz kapcsolódóan kívánta meghatározni, hanem egy minden társadalmi réteg számára megfelelő intézménytípus-, és eszköztárként, amelyik segíti Franciaország népi nagyságának helyreállítását, az egységes nemzet és az új típusú munkaerő megteremtését.

A 70-es években átfogóbb definíciója terjedt el a mozgalomnak: Animáció az, ami egy adott terület népességének mentális, fizikai és érzelmi életét serkenti, s amely szélesebb körű tapasztalatok megszerzésére indítja őket az önmegvalósítás, önkifejezés és egy általunk is befolyásolható közösséghez való tartozás terén.

Az ezen definíció szellemében végzett publikációk és gyakorlati munkák a francia és magyar szakemberek közvetítésével jelentek meg hazánkban a 80-as évek elején.

A francia animáció céljai között sorolta fel a kommersz tömegszórakoztatástól való függetlenség kialakítását, valamint a tévé előtt, „tömeges elszigeteltségben” töltött idő csökkenését. Mindezen célok eléréséhez a csoport, illetve különböző csoportmódszereket használtak, például rendszeres összejöveteleket szerveztek a kreatív önkifejezés és csoporttapasztalatok megszerzése érdekében. Feladatuknak tekintették az animátorok a helyi közösségek életében való részvételét, ügyeik gondozását, a közösségi tudat kialakítását.<sup>5</sup> A közélet gazdagítása céljából rendszeresen szerveztek közösségi és ún. szomszédsági eseményeket, hogy az utcát életteli helylé, a kapcsolat kialakításának, az emberek közötti kommunikáció elindításának a helyszínévé tegyék. Az utcai események egyik fajtája például az ún. akció-csoportok tevékenysége volt. Ezek a csoportok a helyi problémák nyilvánosságra hozatalára és megoldására szerveződtek. Az utcai tiltakozások, demonstrációk, kampányok mind a szocio-kulturális animáció eszköztárához tartoztak.

A nyolcvanas évek elején, magyarországi megjelenésének időszakában, a mozgalom visszafejlődött, az akciók, a tevékenységek száma lényegesen csökkent Franciaországban. Az okok részben az energiaválság okozta gazdasági visszaesésre, részben a mozgalom belső problémáira vezethetők vissza. A francia kormányzat a nagy kulturális intézmények fenntartása és támogatása mellett nem tudott elegendő pénzt fordítani az animátorok által szervezett utcai események, rendezvények támogatására. Az animátorok pedig nem tudták a gyakorlatban megvalósítani a mozgalom főbb elveit, például nem tudták a lakosság széles csoportjait kellő számban aktivizálni, lelkesíteni, s így az animáció marginális csoportok tevékenysége maradt.

Az animáció politikai szerepe is ellentmondásos volt Franciaországban. Az animátorok egy szűkebb csoportja élesen bírálta a fennálló rendszert, s ezzel kivívta a nagyobb lakossági csoportok ellenszenvét és bírálatát. baloldali, militáns mozgalomnak tekintették, s az animátorok tevékenységét összekapcsolták a 68-as párizsi diáklázadásokkal, amelyet többen vad-animációként jellemeztek. A francia marxisták a kezde-

tektől fogva elítélték a szocio-kulturális animációt, szerintük az a kapitalisták eszköztára a hierarchikus, fogyasztói társadalom ellentéteinek feloldására.

Fokozta az ellenállást és a kritikát, hogy az animátorok sok esetben eltúlozták a tradicionális kultúra értékeinek megkérdőjelezését. Kérdéssé vált az animátorok társadalmi státusza és funkciója is. Összességében egy igen heterogén csoport végezte ezt a munkát, erősen eltérő szakmai és emberi motívációkkal. Az egyik csoport önkéntes alapon, elkötelezettségből végezte munkáját, csekély fizetés ellenében, míg más csoportok állami fizetéssel rendelkező alkalmazottakból álltak.

Növelte a különbséget és a megosztottságot, hogy az animátorok egyik csoportja a művészetek, míg a másik a szociológia iránt érdeklődött. Mindannyiuk számára azonban közös kérdés volt, hogy mennyire lehet támadni a hatalmat és a fennálló rendszer alapelveit. Voltak olyan szakemberek, akik azt az álláspontot képviselték, hogy nem etikus pénzt kérni, vagy elfogadni az államtól, hanem azoktól a közösségektől kell támogatást kapni, amelyek az egyes események, akciók résztvevői, illetve célcsoportjai.

Mindezek hatására a hetvenes évek végén többen, köztük neves intézményvezetők is elfordultak az animációtól, s a hagyományos művészetek, a hagyományos kultúrák közvetítő intézmények mellett szálltak síkra. Bírálataikban a szocio-kulturális animáció rendezvényeit a tömegkulturális bemutatók szerencsétlen utánzatainak bélyegezték meg. Demagógiával, romanticizmussal vádolták meg az animátorokat, elítélve a kultúráról vallott efféle nézeteiket „...a népnek van egy kulturális dinamizmusa, amely képes magától felszabadulni, ha ehhez segítséget kap az animátoroktól”. Az az ellenérv is elhangzott a közösségi összejövetelekre épülő animációs programok értékelése kapcsán, hogy a magánéletre épülő, s meghatározó európai társadalmi trendek ellenében akarnak sikert elérni, hiszen a szórakozás, a szabadidőeltöltés elszigetelt családi egységek köré szerveződik. A család vásárlás, az autóhasználat, a családi turizmus, a családi nyaralás, a „csináld magad” mozgalmak különböző változatai mind erre utaló jelenségek.

### **A mozgalom hazai adaptációjának sajátosságai**

A mozgalom hazai megjelenése a hetvenes évek végére tehető. Ekkor kezdtek el használni szinte kizárólag a közművelődésben dolgozó szakemberek, klubvezetők az animátor kifejezést, s ekkor jelentek meg az első, komolyabb írásos dokumentumok az animációról. A Népművelési Intézetben, majd később az Országos Közművelődési Központban dolgozó munkatársak, Beke Pál, Varga A. Tamás, Vercsegh Ilona, Benkő Éva, Solymosi Judit, illetve az ELTE Közművelődési Tanszékének akkori vezetője Maróti Andor, valamint a Művelődésügyi Intézet munkatársai jelentették meg, vagy publikálták azokat a tanulmányokat, kiadványokat, amelyek először hírt adtak erről a mozgalomról Magyarországon.

Az egyik első leírás az animátor szerepéről Varga A. Tamás 1978-ban, a Klubvezetők kiskönyvtára sorozatba megjelent könyvében olvasható: „A vezetők: a klubvezető, a népművelő, a tanár, a szakember stb. animátorként vesz részt a tevékenységben. Az animátor mint csoporttag működik, akit a csoport vagy közösség csak nagyobb tapasztalata, tájékozottságból származó előnye, fokozott aktivitása miatt fogad el vezetőjéül, és ily módon nem számít tekintélyt meghatározó és ítélkező személynek. Az elméleti és gyakorlati ismereten és

<sup>5</sup> Poujol, G. (1989): Profession: animateur, Privat, Toulouse.

tudáson kívül az animátoroknak rendkívüli készséget kell tanúsítania a csoport javaslataival, spontán reagálásával való foglalkozáshoz és azok elfogadásához. Az animátor a csoport katalizátora.<sup>6</sup> Konkrét francia szakirodalomra nem történik utalás ebben a kiadványban sem, mint ahogy a későbbi publikációk többségében sem. Így a hazai adaptáció első specifikumának tekinthetjük azt, hogy a szocio-kulturális animáció nem a francia szakirodalom és publikációk átvételén és feldolgozásán keresztül került át a hazai közéletbe – feltehetően nyelvi problémák miatt – hanem a szakemberek utazásai, nemzetközi kapcsolataik során találkoztak a mozgalommal, s tapasztalataikat beépítették a hazai munkájukba, publikációikba.

A mozgalom hazai megismertetése és tudományos elemzése szempontjából meghatározó fontosságú volt a Maróti Andor által 1983-ban szerkesztett egyetemi szöveggyűjteményben megjelentett tanulmány, amely az animáció akkor aktuális, új útjait, társadalmi szerepét elemzi.<sup>7</sup> A tanulmány megjelenése azért volt igen jelentős, mert így került be az egyetemi szintű népművelő képzésbe ez a mozgalom. Sajnos nem jelentek meg további elméleti jellegű tanulmányok, fordítások a szocio-kulturális animációról.

Így a hazai adaptáció második specifikumának tekinthetjük, hogy az animáció – feltehetően a marxista-leninista politikai ideológia miatt – nem tudományos alapokra építve jelent meg Magyarországon, hanem az eredeti társadalmi szerepétől függetlenül, módszertani újításként.

A témában egyetlen francia szerző által publikált hazai kiadvány jelent meg a Népművelési Intézet kiadásában, 1985-ben, a sokak által ismert Limbos-kötet.<sup>8</sup> A konkrét módszereket is tartalmazó, különböző életkorúak animálását elemző kiadvány igen sikeres volt Magyarországon. A sors ironiája, hogy ma már egyetlen francia animátor sem ismeri E. Limbos nevét, s az elméleti kiadványokból úgy tűnik, hogy a korábban említett A. Girard sem tartozik a téma jelentős szakértői közé Franciaországban.

Így a hazai adaptáció harmadik specifikumának tekinthetjük, hogy a francia mozgalom módszereit, újításait úgy vettük át és használtuk az elmúlt húsz évben, hogy annak elméleti szakembereit nem ismertük.

Az Országos Közművelődési Központ tevékenységéhez kapcsolódóan sokan utazhattak Franciaországba a 80-as években az ottani intézmények működését tanulmányozni. Több hazai szakember komoly munkájának köszönhetően jól szervezett és színvonalas szakembercseréken vehettünk részt. Az akkori országra és a kiutazási nehézségekre is emlékezve ez egy igen komoly lehetőség volt a hazai népművelők számára. magam is részt vettem egy szakmai úton, amelyért még most is hálás vagyok az OKK akkori Művelődési Otthon Osztályán dolgozó munkatársainak.

Így a hazai adaptáció negyedik specifikumának tekinthető, hogy – bár az elméleti alapokat nélkülözte az animáció átvétele, de a gyakorlati módszerek igen széles skálája terjedt el Magyarországon, s a hazai közművelődési szakemberek azo-

kat továbbfejlesztve nagyon komoly munkát végeztek a klubokban és a művelődési intézményekben.

## A szocio-kulturális animátorok képzése

A 80-as évek ifjúsági klubosainak képzéséhez kapcsolódott az animációra vonatkozó ismeretek szervezettebb átadása hazánkban. A korábban már említett Klubvezetők kiskönyvtára sorozat, amelyet Földiák András szerkesztett, több olyan kötetet is tartalmazott, amely tájékoztatást adott az animáció módszereiről. Talán az írott szövegeknél fontosabb volt a mozgalom hazai megismertetésében az, hogy a Népművelési Intézet, illetve az OKK munkatársai, az akkori szakmai elit rendszeresen beszélt az animációról a különböző szakmai fórumokon, képzéseken, konferenciákon.

Az első, szervezettebb szakmai csoportosulás, amely az animáció megismerését és a hazai adaptációját tűzte ki célul, a Magyar Népművelők Egyesülete keretében megalakult Ifjúsági Kultúra Szakmai Szervezet volt, Lehel László elnökletével. Ez a főleg ifjúsági klubvezetők képzéseket szervező csoport volt a mozgalom egyik hazai mozgatórugója. Legeredményesebb programjuk az 1988-89-ben megszervezett felsőfokú animátor-képzés volt. Ezt a 400 órás, kísérleti tanfolyamot B. Gelencsért Katalin vezette, s az MKM Vezetőképző Intézet volt a befogadó házigazdája. A képzés egyik legfontosabb termékeként a benne résztvevő hallgatók – az 1989-es jogi szabályozás után – létrehozták a Nyitott Képzések Egyesület elnevezésű, független és önálló, országos civil szervezet. Ez a szervezet rögzítette először az alapszabályában Magyarországon, hogy a hazai közművelődés reformjához való hozzájárulásként a szocio-kulturális animáció módszereit is alkalmazni kívánja.

A kilencvenes években több szervezet is használta az animáció szakmai kifejezést tevékenysége leírásához. A Közösségfejlesztők Egyesülete, amely a legkiterjedtebb francia kapcsolatokkal rendelkező hazai civil szervezet volt folyamatosan publikált az animációról, illetve képzési tartalmi kialakításakor használta és oktatta a szocio-kulturális animációt. A Falu-fejlesztési Társaság megalakulásakor a település-animáció szakkifejezéssel írta le azt a fejlesztő munkát, amelyet végezni kívánt a kistélepüléseken, s a szervezet által rendezett továbbképzéseken oktatta is az animációs módszereket.

Az animáció a közművelődési szakmai képzésekben is folyamatosan szerepelt. Többnyire a módszertan, vagy a felnőttoktatás tantárgyakon belül jelent meg mint rész-ismeret a megyei művelődési központok, valamint a Magyar Művelődési Intézet Oktatási Koordinációs Osztálya által szervezett szakmasztító tanfolyamokon.

A felsőoktatásban szinte valamennyi közművelődés szakember, illetve művelődésszervező tanult a szocio-kulturális animációról. Rendszeresen hangoznak el előadások például az ELTE Tanárképző Főiskola Közművelődési Tanszékének képzésein Szabóné Dr. Molnár Anna előadásában, valamint ugyanezen főiskola Sport és Rekreáció Tanszékének egyes tantárgyaihoz kapcsolva a sport-menedzserek számára Gáldi Gábor szervezésében. Az utóbbi években több olyan szöveggyűjteményt is megjelentettek különböző intézmények, amelyek tartalmaznak animációs szakirodalmat. Ezek közül a győri főiskoláé, valamint a JPTE Felnőttoktatási Tanszéke által megjelentetett úgynevezett Zrinszky László-féle kiadvány a legismertebb.

Mindezen szervezett, intézményesült formák mellett, több francia animátorok is jártak Magyarországon. Rajtuk

<sup>6</sup> Varga A. Tamás (1977): A klub mint aktivizáló környezet, Népművelési Propaganda Iroda, Budapest. 187. p.

<sup>7</sup> Girard, A. (1977): Animáció. In: Maróti Andor (1983 szerk.) Andragógiai szöveggyűjtemény I.k. Tankönyvkiadó, Budapest.

<sup>8</sup> Limbos, E. (1977): Kulturális és szabadidős csoportok animálása, Népművelési Intézet, 1985, Budapest.

keresztül, sokszor az ő segítségükkel nagyon sok új, szakszerű ismeret jelent meg az országban. Részben ilyen fiatal szakemberekből álló csoport hozta létre, illetve segíti a Gyermekanimátorok Egyesületét, amely a 90-es években alakult országos civil szervezet, s Tóbiás László vezetésével működik.

Mindezek jelzik, hogy a szocio-kulturális animáció az elmúlt tíz évben hatással volt a magyar közművelődési élet alakulására.

### **A szocio-kulturális animáció jövője**

A kilencvenes évek egyik központi problémája Európában az egyes lakossági csoportok, s különösen a fiatalok és az idősek foglalkoztatásának megoldatlansága. A kutatók, köztük Dumazedier szociológus, aki igen komoly hatással volt a francia animáció alakulására, a szocio-kulturális animáció új civilizációs missziójáról beszélnek. Az animátorok új szerepe a társadalmi integráció elősegítése, a leszakadó társadalmi csoportok támogatása. Általánosan elmondható, hogy növekszik azoknak a száma, akiknek szükségük van életproblémáik megoldásához a közművelődési, animációs programokra, s az animátorok segítségére.

A jelenlegi francia gyakorlatban a globális animáció szakkifejezést használják, s egy adott térség konkrét problémáinak komplex feltárását és megoldását érintik alatta.

A hazai közművelődési gyakorlatban is megjelenik olyan program, rendezvény típusok, amelyek ehhez a globális animációs elképzeléshez közelítenek, s a helyi társadalmi élet pezsdítését, a helyi lakosok szociális aktivizálását szolgálják.

A szocio-kulturális animáció az elmúlt tíz évben pozitív hatással volt a magyar művelődési otthoni munkára, s a szakmához kapcsolódó elméletekre is. Ahhoz, hogy a művelődési otthonokban, egyesületekben, vagy non-profit vállalkozásokban ma Magyarországon közművelődési munkát végző szakemberek jobban ismerjék ezt a mozgalmat, ahhoz sokkal több elméleti jellegű szakmai vitára, s publikációra lenne szükség.

Bízunk benne, hogy a magyar Művelődési Intézet, mint az elmúlt évtizedekben mindig, ismét élére tud állni ennek az elméleti innovatív munkának.



## CIVIL SZERVEZETEK ÉS MŰVELŐDÉSI HÁZAK\*

Az 1980-as évek elején-közepén, a civil szervezetek egyre szabadabb alakulásának időszakában a művelődési házak nem csak otthont, infrastruktúrát nyújtottak e szerveződések számára, de jelentős fejlesztő tevékenységükkel elősegítették alakulásukat, működésük kialakítását és megerősödésüket, stabilizálódásukat. Előfordult ugyan az is, hogy a helyi művelődési otthon tevékenységével kapcsolatos elégedetlenség motiválta az egyesületek létrejöttét. A valamivel-valamivel szembeni öndefiníálás azonban a legtöbbször a közös tanácsai rendszert érintette, főként az ún. társközségek részéről.

A civil szervezetek számának gyarapodásával, tevékenységük kibontakozásával és differenciálódásával, specializálódásával – a pozitív együttműködés dominanciája mellett – fölerősödtek a „művelődési ház kontra egyesület” jelenségek. Ennek a legfontosabb motiváló tényezői:

– A nyugati civil szervezeti mezőtől eltérően, ahol a jószolgálati-karitatív típusú szervezetek vannak számbeli fölényben, a magyar civil mezőben a kulturális-művelődési szerepkört vállaló vagy igénylő szervezetek viszik a prímet.

– A gyarapodó szervezetek önmegfogalmazásuk során óhatatlanul viszonyítási pontként kezelték a művelődési otthonokat, s fogalmaztak meg velük szemben több, hol jogos, hol alaptalan kritikát. Az itt-ott kialakult vitákban, feszültséghelyzetekben a kompetencia és az alkalmasság kérdése került a középpontba. A civil szervezetek a rugalmasságot, a nagyobb fokú érzékenységet kérték számon az intézményeken, míg ez utóbbiak a szakmai megalapozottságot, az átgondoltságot, a profizmust hiányolták.

– A civil szervezetek számának gyors gyarapodásával, finanszírozási igényük kinyilvánításával és megnövekedésével párhuzamosan egyre inkább szűkülni látszottak a kulturális, művelődési házi tevékenységek pénzeszközei. A források, az elosztható pénzeszközök szűkülésével a kulturális mező szereplői érdeklentébe kerültek. (Jellemző és gyakori szlogenje e helyzetnek „az erők és erőforrások szétforgácsolása”).

– Ugyanakkor az államszocialista berendezkedés föllazulásával, a demokratikus igények és elemek jelentkezésével párhuzamosan természetes módon fölerősödtek azok a törekvések, amelyek a civil társadalom, a civil szervezeti mező mielőbbi kiépülése érdekében egyetlen lehetséges és autentikus formaként ismerték el ezeket, s velük szemben megkérdőjelezték az intézmények létét, hasznosságát, létjogosultságát. Az intézményeket erőteljes, a legtöbbször azonban átgondolatlan kritika érte szakmai és igazgatási területről, majd a rendszerváltás időszakában a politikai szférából is.

A rendszerváltás után, polgári demokráciánk első négy évében a létüket fenyegetve érző művelődési otthonok szükségessége mellett voksoit az önkormányzatok és a helyi lakosság többsége. A politikai szféra túlzó és ideológiai töltetű véleményei is módosultak. A civil szervezetek és az intézmények viszonyában – bár korántsem tűntek el az időről-időre fölbukkanó feszültségelemek – együttélési, együttműködési modellek, technikák körvonalazódtak. A helyi társadalmak üzemében „lakosság – nonprofit szervezetek – települési önkormányzat – intézmények” viszonyrendszerében tárgyalható e modellek. Természetesen egy-egy jelenség fölfejtéséhez más elemeket is

szükségszerűen be kell vonni, pl. szponzori szféra, országos forráselosztók.

1) A *települési önkormányzatok és a nonprofit szerveződések* önkormányzatisággal rendelkeznek, míg az intézmények döntően helyi alkuk, pozíciók, aspirációk függvényében többkevesebb intézményi-szakmai önállósággal bírnak, de nem rendelkeznek önkormányzatisággal. A nonprofit szervezet mint önkormányzó civiltársadalmi alakulat elvileg kontrolljogokkal rendelkezik a települési önkormányzat irányában. Ugyanakkor azonban ellenőrzési jogait szűkíti, hogy fejletlensége és erőtlensége miatt fokozottan kényszerül támaszkodni a települési önkormányzat jóindulatára. Időnként a civil szervezet sajátosan kevert önkormányzati+intézményi szerepkörben lép föl, hiszen ritkán hozza létre önálló szervezetként intézményét. (Pl. a legtöbb alapítványi iskola esetében az alapítvány azonos az intézménnyel, önmaga az iskola is, tőle önálló jogi személyként nem különül el).

2) A *települési önkormányzat* egyrészt főntartói viszonyban áll az *intézménnyel*, másrészt mint általános helyi döntéshozó és koncepcióalkotó meghatározza azokat a települési szintű célokat, feladatokat, amelyek megvalósítása érdekében együttműködést kíván meg intézményeitől. Elvileg az intézmények életébe, működésébe csak a számára legfontosabb kérdésekben szól bele. Ezek:

– Mekkora az önkormányzati támogatás? Mire ad és mire nem? Mennyire szabályszerű a támogatás fölhasználása?

– Ki a vezető, milyen a vezetői koncepció?

– Néhány konkrét elvárás, feladatot is megfogalmaz.

Ezen túl azonban a helyi alkupozíciókon, erőviszonyokon múlik, hogy milyen mértékű a beleszólás az intézmények működésébe. Esetenként az önkormányzat bizottságai vonzódnak a kézivezérlés módszereihez. A viszonyrendszerben az intézmények is elvárásokat fogalmaznak meg az önkormányzat felé.

3) *Intézmény és civil szervezet* együttműködését az együttélés, az integráció foka szerint modellezhetjük. A leggyakoribb modellek:

a) Az intézménnyel szoros, direkt módon együttélő szervezetek is több csoportra különülnek el:

– Az intézmény hozott (vagy külső szervvel hozatott) létre olyan civil szervezetet, amely magát az intézményt, az intézményi tevékenységet támogatja (pl. alapítvány a művelődési házért). E szervezetek funkciójuk révén „félcivil” jellegűeknek minősíthetők, testületeik összetételében is a legtöbbször intézményi vagy az intézményhez elkötelezett személyek jelennek meg. Létük, szolgálatuk egyre inkább nélkülözhetetlen az intézmények számára. Kölcsönösen és direkt módon egymásra utaltak. Ebben az esetben a civil szervezet léte is csak addig tart, addig jogosult, amíg az intézmény is létezik.

– Sajátos együttélés, amikor a művelődési ház pl. amatőr művészeti közösséget működtet, tart fenn, s e közösség szolgálatára jön létre civil szervezet. Ilyenkor általában a testületi összetétel már kibővül (nem csak intézményi személyekből áll), ugyanakkor specializálódik is az adott tevékenység szakembereire. A közösség érdekeltsége már nem csupán a tág intézményi keretben jelenik meg, de saját érdekeltséget is teremt. A művelődési ház helyzetétől, a közösséghez való

\* Következő számunkban – mely a művelődési intézményekkel és a civil szervezetekkel foglalkozik, s melybe várjuk írásait – közöljük a szerző *Zalai civil állapotok* című munkáját.

viszonyától függ, hogy ezt az anyagiakban is megnyilvánuló különösképpen hogyan, milyen módon, mennyire képes tolerálni.

– A „közös fenntartás” egyik válfaja, amikor a művelődési ház saját csoportjának ismeri el az egyesületi közösséget, ill. az általa végzett, szorgalmazott tevékenységet. A finanszírozás közös, a szakmai munka szervezése, irányítása pedig általában egyesületi kézben van, kisebb-nagyobb intézményi segítség mellett.

– A 80-as évek végén hol szakmai meggyőződésből, hol taktikai megfontolásból az intézmények egy része szervezeti egységeiből, amatőr művészeti csoportjaiból – akkor is, ha akarták és fölkeszültek voltak rá, akkor is, ha nem – egyesületeket hozott létre. E „civilizált” tett közösségek kisebb része később föladta önállóságát, és az intézmény csoportjaként kereste zavartalan és véleményük szerint garantáltabb működési lehetőségét. Más részük önálló jogi személyként szoros integrációban működik tovább az intézménnyel. Esetenként sajátos módon többé-kevésbé tisztázott személyi átfüggések is megvalósulnak. Pl. az intézmény biztosítja az egyesületet szolgáló státust, de a státusszal kapcsolatos elvárásoknak a betöltő személy már az egyesület felé tesz eleget. Vagy az intézmény kijelöli munkatársai közül a civil szervezettel foglalkozó, azt segítő személyt.

– Ma még elszórtan jelentkezik az a megoldás, amikor a civil szervezet veszi saját működtetésébe, fenntartásába a művelődési otthont (az önkormányzati támogatásokról ekkor sem mondhat le), vagy éppen intézményt alakít, alapít. E megoldás csak akkor lehet pozitív, ha a szervezetnek elég ereje van alkalmazott(ak) eltartására, ill. ha speciális jellege nem szűkíti le az intézmény tevékenységét.

b) Az integráció lazább fokán helyezkednek el azok az esetek, amikor az intézmény huzamosan infrastruktúrát, működési feltételt, ill. szakmaiságát biztosítja a civil szervezetek számára. Ezt teheti önmaga elhatározásából, ill. önkormányzati elvárás alapján.

A működésbiztosítás szempontjából többféle megoldással találkozunk:

– a civil szervezet teljesen ingyenesen, mintegy alanyi joggon használja az infrastruktúrát,

– természetbeni vizontszolgáltatást ad (pl. műsort ad, programot szervez),

– pénzügyet szerepel az aktusban.

Mindegyik formánál messze elmarad a vizontszolgáltatás a nyújtott értéktől. Az intézmények így módon igen jelentős támogatást adnak e szervezetek működéséhez, anélkül azonban, hogy ennek fejében adókedvezményeket vehetnének igénybe. Az integráció e fokán álló kapcsolatok számos elvi és napi gyakorlati problémát vetnek föl. A nonprofit szervezetek gyarapodásával elvileg is fölmerül a kérdés: a sok közösség közül melyek kaphatják meg az intézményi infrastruktúra-használat jogát, s melyek nem. Ez hamar átfordul az érdekesség kérdésebe: ki érdemes rá, s ki nem? Csak hogy mik az érdekesség kiérdemlésének kritériumai? Sokszor az ún. szakmaiságra, szakmaközelségére hivatkozunk. Tehát a táncgyületemet beengedjük, a más típusút nem. Ez a megoldás már eleve erősen kérdéses. Ugyanakkor sokszor néptáncos, társastáncos és jazz-ballett egyesületi csoport között kellene választanunk. Ez a probléma tovább fog élni, hiszen elméleti megfontolások alapján belátható, hogy ma még sem számában, sem működésében nem optimális a civil szektor fejlettsége. Ugyancsak elméleti kérdésfelvetés az, hogy egyes szervezetek nem

„vállalják-e túl” magukat a kapott előjog hatására. Saját szervezeti, strukturális, fejlődési, fölkeszültségbeli, anyagi állapotukat nem előzik-e meg oly módon, hogy az negatívan hathat vissza magára a szervezetre?

Az intézmény kötelezése az önkormányzat által valamely civil szervezet kiszolgáltatására fölvehetné az intézményi önállóság problémáját. Ez azonban általában nem jelenik meg, hiszen az intézmény is elkötelezett a civil szféra fejlesztése iránt. Sokkal gyakoribb az a gond, hogy az intézményt ingyenesen vagy jelképes ellenszolgáltatás fejében használható szervezet és tagjai számára hiányzik a közvetlen érdekelttség az épület, a berendezések, az eszközök állagának megővására, a racionálisan takarékos működésre. Ugyancsak problémákat szül a szervezetek együttélésében az eltérő struktúra és működési mód. Az intézmény munkatervre és költségvetésre figyelő, előretervező, –szervező, havi és napi programokra bontott rendszerében zavart okoz a civil szervezet sokkal kötetlenebb, spontánabb, gyorsan alakuló, módosuló, általában igen rövid távon szervező-tervező működése. Ugyanez jelentkezik a gazdasági-pénzügyes munkában, ha az intézmény „bevállalja” a civil szervezet pénzügyeinek kezelését, könyvelését. A civil szervezet erősödése, tevékenységének bővülése természetesen hely-, eszköz- stb. igényét megnöveli, a stabil, állandó helyiségek használata is szükségessé válik. Erőteljesebb érdekütközésre is sor kerül abban az esetben, amikor a civil szervezet a számára ingyenesen vagy kedvezményesen jutott infrastruktúrán, infrastruktúrával vállalkozik, bevételt termel. Érthető, hiszen az intézményekkel szemben egyre nagyobb a bevételek termelésére a fenntartói elvárás. Az önkormányzatok jelentős részének pénzügyi gondjai is mind fontosabbá teszik az intézmény számára a bevételtermelést. Sok esetben ez az ellehetetlenülés elkertülésének legfőbb eszköze.

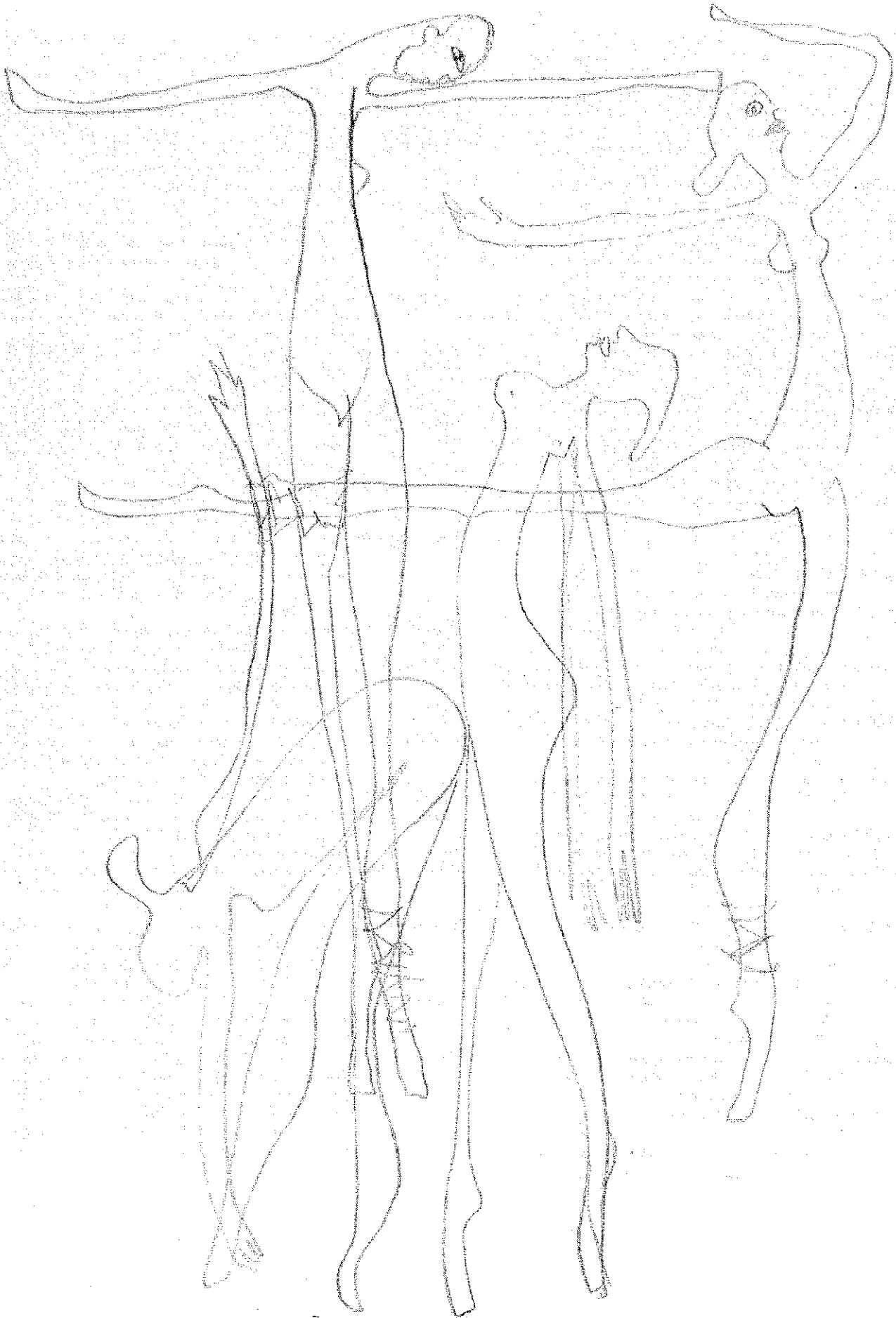
c) Lazább integrációs fokon az intézmények esetenként nyújtanak szakmai vagy infrastrukturális szolgáltatást, lehetőséget a civil szervezeteknek – ingyenesen, kedvezményesen, ritka esetben piaci áron.

d) Nem nevezhető már integrációs kapcsolatnak az intézmények és az országos forráselosztó civil vagy civilizált tett szervezetek viszonya. A pályázati források koncentrációja egyre inkább azt a helyzetet alakíthatja ki, hogy a fenntartó helyi önkormányzat, a helyi lakosság és a helyi szakmai kompetencia helyett távoli döntéshozók, forrásbirtokosok határozzák meg – közvetve, de eredményesen – a helyben végezhető tevékenységeket, legalábbis jelentős részüket.

Számos további kérdést vet föl civil szervezet és intézmény viszonya. Ilyen pl. a civil társadalom szervezetfejlesztése, annak módszerei, szolgálata. Érdemes lenne körbejárni az intézményi dolgozók személyes, ill. az intézmények szervezeti tagsági részvételét a civil, nonprofit formákban. E formák gyarapodása számos megfontolással, következménnyel jár(hat) az intézményi szférára is (pl. közalapítvány, kamara, közhasznú társaság, önkéntes biztosító pénztár).

Összegzésként elmondható, hogy hosszabb távon kölcsönös érdek a civil szervezeti és az intézményi szféra együttműködése, integrációs-fokok erősödése. A kölcsönös előnyök alapján történő korrekt, a külön szervezeti érdekeket figyelembe vevő, elismerő, egyeztető eljárás lehet csak célravezető. A napi, rövid távú feszültségek természetesen és föloldhatók. Annál is inkább, mivel az intézménynek és a civil szervezetnek egyaránt az a végső kiindulópontja: mi a jó, a megfelelő, a hasznos a helyi társadalomnak.





# A MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET KIADVÁNYAI:

- Árendás Péter – Havasréti Pál: Bonchidai népzene, 1. Brácsa, bőgő melléklet. Hangszeres népzenei példatár. Kiad. OKK Néptáncosok Szakmai Háza. Bp. 1991. 50 p. 29 cm. kazetta melléklettel. (Népzenei füzetek.) 290+500 Ft.
- Árendás Péter – Kozma Gyula: Vajdaszentiványi népzene, 1. Brácsa, bőgő melléklet. Hangszeres népzenei példatár. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Néptáncosok Szakmai Háza. Bp. 1993. 52 p. 29 cm. kazetta melléklettel. (Népzenei füzetek.) 290+500 Ft.
- Bakay Erzsébet: Festékes szőnyegek műhelytitkai. (Szerk. Borbély Jolán). Kiad. a Magyar Művelődési Intézet. Bp. 1996. 60 p. 29 cm. 350 Ft.
- Balázs Gusztáv: A nagyecsedti oláh cigányok táncagyományai. – The Dance Tradition of Vlach Gypsies in Nagyecsed. Kiad. a Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Művelődési Intézet. Bp. 1995. 144 p. 24 cm. (Cigány néprajzi tanulmányok, 3.) 500 Ft.
- Bódi Zsuzsanna: Gyermekeket – táplálkozás cigányközösségekben. Gyűjtési útmutatók. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet. Bp. 1995. 56 p. 21 cm. (Roma módszertani kiadványok, 2.) 168 Ft.
- Bodza Klára – Paksa Katalin: Magyar népi énekiskola. 1-2 kötet. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Néptáncosok Szakmai Háza. Bp. 1994. 2 db. 20 cm. kazetta melléklettel. 360+800 Ft.
- Bonchidai népzene, 1. Bev. tanulmányt írta, és a dallamokat válogatta: Virágvolgyi Márta, Vavrincez András. Kiad. az Országos Közművelődési Központ és a Fejér Megyei Művelődési Központ. Bp. – Székesfehérvár. 1991. 142 p. 29 cm. kazetta melléklettel (Népzenei füzetek.) 390+500 Ft.
- Choli Daróczy József – Nagy Gusztáv: Mashkar le schiba dukhades. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Nemzeti és Étnikai Kisebbségi Osztálya. Bp. 1994. 21 cm. 159 p. (Roma módszertani kiadványok, 1.) 280 Ft.
- Erdész Judit: Népi szabás és díszítés. 2. bőv. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Népművészeti Osztálya. Bp. 1995. 77 p. 29 cm. 300 Ft.
- Faust. Genovéva. Don Sajn. Klasszikus cseh hábjátékok. (Ford. és szerk. Tömöry Márta). Kiad. a Magyar Művelődési Intézet. Bp. 1993. 72 p. 20 cm. (Bábjátékos kiskönyvtár.) 224 Ft.
- Fél Edit – Beszprémy Józsefné: Nyugat-dunántúli szabadrajzú hímzések mintarajzai. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Néptáncosok Szakmai Háza. Bp. 1993. 29 cm. 160 Ft.
- Fél Edit – Beszprémy Józsefné: Nyugat-dunántúli szabadrajzú hímzések. Kiad. az Országos Közművelődési Központ Módszertani Intézete. Bp. é.n. 31 p. 29 cm. 500 Ft.
- Földiák András: A kultúra krónikája. 2. változatlan kiad. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet. Bp. – Salgótarján, 1996, Mikszáth K. 132 p. 20 cm. (Kultúra-tudás-társadalom) 420 Ft.
- Fuchs Livia: Fejezetek a modern tánc történetéből. Tanfolyami segédanyag. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet. Bp. 1995. 199 p. 23 cm. 650 Ft.
- Gergelits Márta: Furulya előkészítő. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Néptáncosok Szakmai Háza. Bp. 1992. 44 p. 29 cm. (Népzenei füzetek.) 100 Ft.
- Gergelits Márta: Furulya előkészítő, 2. Ötfokú zene, hétlyukú furulyán. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Néptáncosok Szakmai Háza. Bp. 1995. 29 cm. 300 Ft.
- Halmos Béla – Virágvolgyi Márta: A széki férfítáncok zenéje. Sűrű és ritka tempó. (Dallamrend és strukturális folyamat-elemzés.) Kiad. a Magyar Művelődési Intézet. Bp. 1995. 209 p. 29 cm. (Széki hangszeres népzene, 1.) 500 Ft.
- Heleszta Sándor: Művelődésszociológiai szöveggyűjtemény. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet. Bp. Salgótarján Mikszáth K. 149 p. 20 cm. (Kultúra-tudás-társadalom.) 426 Ft.
- Juhász Zoltán: Furulyaiskola 4. Dél-Dunántúl. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Néptáncosok Szakmai Háza. Bp. 1992. 68 p. 29 cm. (Népzenei füzetek.) kazetta melléklettel. 290+400 Ft.
- Juhász Zoltán: Kukucska Ernő nőgrádi dudás és furulyás hagyatéka. Hangszeres népzenei példatár. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Néptáncosok Szakmai Háza. Bp. 1994. 78 p. 29 cm. (Népzenei füzetek.) kazetta melléklettel 290+400 Ft.
- Karcagi Gyuláné – Salamon Ferencné: Játék és tánc az iskolában. 1-4 osztály. Tanmenet. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Néptáncosok Szakmai Háza. 2. kiad. Bp. 1992. 28 p. 29 cm. kazetta és video melléklettel. 100+3000+3000+500 Ft.
- Lányi Ágoston: Néptáncolvasókönyv. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Néptáncosok Szakmai Háza. Bp. 1994. 172 p. 20 cm. 300 Ft.
- Magyar Művelődési Intézet évkönyve, 1993-1994. (Szerk. Halász Péter.) Bp. 1994. Magyar Művelődési Intézet. 349 p. 23 cm.
- Martin György: A mezőszéki sűrű legényecs. Kiad. a Népművelődési Intézet Néptáncosok Szakmai Háza. Bp. 1985. 73 p. 20 cm. 40 Ft.
- Martin György emlékezete. Visszaemlékezések és tanulmányok születésének 60. évfordulójára. (Összeáll. és szerk. Felföldi László.) Kiad. az MTA Zenetudományi Intézete és a Magyar Művelődési Intézet.
- Mester László – Árendás Péter – Doór Róbert: Kalotaszegi legényesek. Magyarlóna. Hangszeres népzenei példatár. Brácsa – bőgő melléklet. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Néptáncosok Szakmai Háza. Bp. 1993. 64 p. 29 cm. (Népzenei füzetek.) 290 Ft. angol fordítás: 100 Ft.
- Nagy Bálint: Hol van már a paraszt? (Az interjúkat készítette és szerk. Vercseg Ilona.) Kiad. az Országos Közművelődési Központ Módszertani Intézete. Bp. 1990. 188 p.+fotók. 20 cm. 72 Ft.
- Németh János István: A kultúra üzenete 1.0. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet. Bp. – Salgótarján, Mikszáth K. 174 p. 20 cm. (Tudás-kultúra-társadalom.) 490 Ft.
- Népi játszóház. Szöveggyűjtemény és segédanyag a Népi játszóházi foglalkozásokat tanfolyam hallgatói számára. (Összeáll. Beszprémy Katalin). Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Népművészeti Osztálya. Bp. 1995. 29 cm. 450 Ft.
- Nesztor Iván: Gyimesi furulyamuzsika, 1. Hangszeres népzenei példatár. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Néptáncosok Szakmai Háza. Bp. 1993. 112 p. 29 cm. (Népzenei füzetek.) 390+400 Ft.
- Nesztor Iván: Harmatos a borostyánfa levele: Bálványosvárulja, Magyarborzás, Magyarremegye, Mezőveresegyháza népdalai. (Észak-Mezőség). Hangszeres népzenei példatár. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Néptáncosok Szakmai Háza. Bp. 1994. 50 p. 29 cm. (Népzenei füzetek.) 290+400 Ft.
- Ókrös Csaba: Hegedűgyakorlatok. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Néptáncosok Szakmai Háza. Bp. 1992. 21 cm. (Népzenei füzetek.) 100 Ft.
- Pap Gábor: Szépen zengő pelikánmadár. Bábjáték Benedek Elek meséjéből átdolgozott. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet. Bp. 1993. 41 p. 23 cm.
- Perdül a szoknya. A gyermektánc-antológia 1982. évi másorából. Szerk. Foltin Jolán. Bp. 1986. Ifjúsági Lap- és Kvk. 29 cm. 100 Ft.
- Pesovár Ernő – Lányi Ágoston: A magyar nép táncművészete. Néptánciskola. 2. jav. kiad. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Néptáncosok Szakmai Háza. Bp. 1995. 23 cm. 209 p.
- Sebő Ferenc: Népzenei olvasókönyv. Kiad. a MMI Bp. 1994. 424 p. 20 cm.
- Trencsényi László: Nevelés és társadalom. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet. Bp. – Salgótarján. 1994. Mikszáth K. 216 p. 20 cm. (Kultúra-tudás-társadalom)
- Vársányi Ildikó: Gömöri népzene. Alsókállosa-Molnár László. Hangszeres népzenei példatár. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet. Bp. 1994. 112 p. 29 cm. (Népzenei füzetek.) 390+500 Ft.
- Vavrincez András: Vajdaszentiványi népzene. 1. Hangszeres népzenei példatár. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Néptáncosok Szakmai Háza. Bp. 1992. 120 p. 29 cm. (Népzenei füzetek.) kazetta melléklettel 390+angol ford. 100+500 Ft.
- Virágvolgyi Márta: Bogyszlói népzene. Orsós Kis János. Hangszeres népzenei példatár. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet. Bp. 1995. 123 p. 29 cm. (Népzenei füzetek.) kazetta melléklettel 390+500 Ft.
- Virágvolgyi Márta: Kalotaszegi legényesek. Magyarlóna – Kovács Simon Búráló. Hangszeres népzenei példatár. Kiad. a MMI Néptáncosok Szakmai Háza. Bp. 1993. 116 p. 29 cm. (Népzenei füzetek.) kazetta melléklettel 390+angol ford. 100+500 Ft.
- Virágvolgyi Márta: Kalotaszegi népzene 1. Hajnali legényes, verbunk. Hangszeres népzenei példatár. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Néptáncosok Szakmai Háza. Bp. 1996. 121 p. 29 cm. (Népzenei füzetek.) kazetta melléklettel 391+500 Ft.
- Virágvolgyi Márta – Vavrincez András: Szatmári népzene, 1-2. hangszeres népzenei példatár. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Néptáncosok Szakmai Háza. Bp. 1992. 1-2 kör. 29 cm. (Népzenei füzetek.) 390+angol ford. 200+400+400 Ft.

A könyvek megvásárolhatók az intézet könyvtárában, Bíró Sándornénál, érdeklődni a 201-37-66/41-es melléken.

# INFORMÁCIÓK

A kitüntetések augusztus 20. alkalmából listánkon az első számunkban sajnálatos módon nem szerepel *Urbán Gyula*, a Szakszervezetek Fővárosi Művelődési Háza igazgatója *Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztje* kitüntetésével, melyet munkássága elismeréseként kapott meg.

Lapunk megjelenésének időpontjában Zágrábban „Kultúrák Európája – Közép-Európa kulturális identitása” címmel nemzetközi konferenciát tartanak. (1996. november 22 – 24.)

## *Pályázati felhívás*

Az IPOSZ Országos Kisipari Kézműves Tanácsa (OKKT) – a Magyarok Világszövetségének védnöksége mellett **BETLEHEMI JÁSZOL** címmel 3. alkalommal hirdet nyilvános pályázatot hazai és határon túli magyar hivatásos alkotók (kézművesek, népművészek, népi iparművészek, iparművészek), valamint amatőrök (művelődési házak, önképző körök, iskolai szakkörök, stúdiók, klubok és ezek tagjai illetve egyéni jelentkezők) részére. Pályázni műfaji megkötöttség nélkül, bármilyen természetes anyag felhasználásával készült, hagyományos és modern stílusú alkotással egyaránt lehet. Részvételi díj: hivatásos alkotóknak és amatőr csoportoknak 1000 Ft., amatőr egyéni pályázóknak 500 Ft., amit postai pénzesutalványon kell befizetni a következő címre: IPOSZ OKKT, Gergely Imre, 1054 Bp., Kálmán I. u. 20. A pályázat válogatott anyaga 1996. december 10. és 1997. január 5. között a Magyarok Világszövetségének Házában (Bp. V., Semmelweis u. 1-3.) kerül bemutatásra. A legkiemelkedőbb művek alkotói erkölcsi elismerésben és díjazásban részesülnek. Szándékaink szerint a kiállítás a karácsonyt megelőző hétvégéken betleheimes játékok, népszokások élő bemutatásával, zenei programmal és karácsonyi vásárral is kiegészül. A kézműves pályázatra jelentkezés határideje: 1996. november 20. A jelentkezéskor a karácsonyi vásáron való részvételi szándékot is kérjük jelezni. A pályaművek leadása: 1996. november 30-án 9.00-14.00, december 2-án és 3-án 9.00-16.00 óra között, a Magyarok Házában (Bp., V., Semmelweis u. 1-3.) történik. A pályaműveken a beazonosítás érdekében fel kell tüntetni a pályázó nevét. Az átadáshoz jegyzéket, illetve jelentkezési lapot kérünk mellékelni (3 példányban), amely tartalmazza a pályázó nevét, pontos lakcímét, szakmáját (foglalkozását), a pályamű megnevezését, méreteit, értékét. Az alkotások visszaadása ettől eltérő értesítés hiányában – a leadás helyszínén, 1997. január 6-8-ig 10.00-16.00 óra között várható. Az ez idő alatt át nem vett alkotásokat az OKKT – tárolási lehetőség hiányában – térítésmentesen óvodáknak, iskoláknak, vagy más intézményeknek ajánlja fel. További felvilágosítást és jelentkezési lapot Gergely Imrénél, az IPOSZ OKKT titkárnál (1054 Budapest, Kálmán Imre u. 20., tel: 269-2940/410, 416) lehet kérni.

## *Turisztikai termékfejlesztési pályázati hirdetés*

A Magyar Turisztikai Szolgálat RT. az KM Turizmus Főosztálya megbízásából az Országos Idegenforgalmi Bizottság (OBI) által elfogadott termékfejlesztési koncepciónak megfelelően (27/1996. sz. határozata szerint) pályázatot hirdet az alábbi témák támogatására:

1. Térségi turizmusfejlesztési tervek elkészítése.
2. Turisztikai termékcsoporthoz, terméktípus-fejlesztési tervek elkészítése.
3. Rendezvények (1997. évben megvalósuló kulturális és sportrendezvények, kongresszusok) lebonyolítása

A pályázók esetleges kérdéseivel kapcsolatban felvilágosítást nyújt: a térségi turizmusfejlesztési tervek elkészítése (1), a turisztikai termékcsoporthoz, terméktípus-fejlesztési tervpályázatok (2), valamint az előkészítés alatt álló termékfejlesztési beruházási pályázatok esetében Balogh Ákos és Buci Ágnes a 156-6282 telefonszámon (fax: 175-3819), a rendezvény-lebonyolítás támogatására kiírt (3) pályázat esetében az MTSZ RT. Termékmenedzselési Igazgatóság a 156-4419-es telefonszámon (fax: 156-5337)